

DOORONTWIKKELING IK PUBER-TRAINING

HOGESCHOOL ROTTERDAM

Eva Schouwenburg

0835938

VQR4A

10-06-2014

Afstudeerbegeleider: Madeleine Meurs

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Summary	3
Samenvatting.....	3
Voorwoord	4
Inleiding.....	5
Instellingsbeschrijving Yulius.....	6
Ik Puber-training & Onderzoeksdoelgroep.....	7
Hoofdstuk 1: Theoretisch Kader.....	9
Autismespectrumstoornis	9
DSM-V	10
Verstandelijke beperking.....	12
Autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking.....	13
Adolescentie en psychoseksuele ontwikkeling	14
Psychoseksuele ontwikkeling van jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking	14
Internationaal kader.....	15
Noodzaak van het onderzoek.....	16
Hoofdstuk 2: Methodologie	18
Probleemstelling.....	18
Doelstelling.....	18
Vraagstelling.....	18
Deelvragen.....	19
Praktijkgericht onderzoek	19
Dataverzameling.....	20
Hoofdstuk 3: Data-analyse	22
Data per deelvraag	22
Beantwoorden van de onderzoeksvraag.....	29
Hoofdstuk 4: Conclusie.....	31
Conclusie per deelvraag	31
Algemene conclusie.....	32
Hoofdstuk 5: Aanbevelingen	33
Aanbeveling 1:	33
Aanbeveling 2:	33
Aanbeveling 3:	34
Aanbeveling 4:	34

Aanbeveling 5:	35
Hoofdstuk 6: Discussie en Evaluatie.....	36
Bruikbaarheid	36
Validiteit en betrouwbaarheid	36
Evaluatie	37
Bronvermelding.....	39
Bijlagen	43
Bijlage 1; Vragenlijsten Interviews	43
Bijlage 2; Overzicht doelen.....	46
Bijlage 3; Overzicht lessen jongeren.....	47
Bijlage 4; Overzicht lessen ouders.....	51

Summary

This research has taken place at the 'Yulius Academie'. A training for the psychosexual development which is called 'Ik Puber-training' is given here. This training is especially developed for adolescents with autism and an IQ above 85. Aside of this target group there is another group of adolescents who would like a training like this. The group that we are talking about is a group of adolescents with autism and a limitation. With limitation we mean an IQ under 85. That's why the question of this research is 'How can the training for adolescents from Yulius in Rotterdam be adapted for adolescents with autism and a limitation/IQ under 85?' This research focused on the needs of these adolescents themselves. To investigate their needs, interviews were held with the adolescents and their parents. In these interviews questions about needs in combination with the content, but also questions about their needs in combination with the form of the training were asked. They also looked at the goals of the existing training to find out if they would also match this target group. The results of the research shows that the current training forms a good basis for developing a training for adolescents with autism and a limitation. The subjects which are discussed in the training do match the needs of the target group. However some changes must be made to the form and content of the training. The new training needs to be designed with a lot of visual material and only some lines that include information. The information needs to be concretized and visualized so that the target group can absorb and process all the new information they get.

Samenvatting

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden bij de Yulius Academie. Hier wordt een training aangeboden over de psychoseksuele ontwikkeling, genaamd Ik Puber-training. De huidige Ik Puber-training is een training voor jongeren met een autismespectrumstoornis (ASS) en een intelligentie quotiënt (IQ) hoger dan 85. Echter is er ook veel vraag naar een training voor jongeren met een ASS en een licht verstandelijke beperking (LVB). Dit onderzoek richt zich dan ook op de onderzoeksvraag *'Hoe kan de Ik Puber-training van Yulius te Rotterdam aangepast worden voor de jongeren met een autismespectrumstoornis en een intelligentie quotiënt lager dan 85/licht verstandelijke beperking?'*. Er is in het onderzoek gekeken naar de behoefte van de jongeren uit deze doelgroep. Daarvoor zijn interviews met de jongeren afgenomen, maar ook met de ouders. In de interviews is gevraagd naar de behoefte rondom de inhoud, maar ook rondom de vorm van de training. Daarnaast is ook gekeken naar de doelen van de huidige training en hoe deze aangepast dienen te worden voor de doelgroep.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de huidige Ik Puber-training een goede basis vormt voor een training voor jongeren met een ASS en een LVB. De thema's die behandeld worden in de huidige training sluiten ook goed aan bij de behoefte van de doelgroep. Echter dient wel gekeken te worden naar de inhoud en vorm van de training. Er zal minder gebruik gemaakt moeten worden van tekst en meer gebruik gemaakt moeten worden van visueel materiaal. Door de informatie meer te concretiseren en visualiseren zal de doelgroep de informatie beter kunnen verwerken en opnemen.

Voorwoord

Voor het afstuderen aan de opleiding Pedagogiek aan de Hogeschool te Rotterdam ben ik terecht gekomen bij de Yulius Academie. Dit afstudeeronderzoek is gericht op jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking. Autisme heeft bij mij altijd veel interesses gewekt, omdat mijn zwager ook een autismespectrumstoornis heeft. Dit onderzoek is dan ook met veel interesse in de doelgroep uitgevoerd.

Betrokkenen bij dit onderzoek wil ik hierbij bedanken voor hun medewerking en inzet. Ten eerste gaat mijn dank uit naar collega's voor de gekregen adviezen en tips met betrekking tot het vinden van geschikte jongeren voor het onderzoek.

Ten tweede mijn dank aan de jongeren en ouders voor het feit dat ze zich open hebben gesteld en de nodige informatie hebben gegeven om zo meer inzicht te krijgen in de behoefte van de doelgroep. Daarnaast wil ik mijn afstudeerbegeleider op school en bij de Yulius Academie bedanken voor steun en hulp bij het doorlopen van het onderzoek, onderzoeksverslag en de laatste stapjes tot het diploma.

Als laatste iedereen uit mijn gezinsomgeving bedankt voor de steun op de moeilijke momenten waar de motivatie aan het wegzakken was. Mede dankzij hun heb ik doorgezet en is dit onderzoek tot een goed einde gebracht.

Het was een ontzettende leerzame tijd en een uitdagend onderzoek. Het is fijn om met zoveel verschillende jongeren en ouders in aanraking te komen om vervolgens met de resultaten iets praktisch te ontwikkelen voor Yulius. Ik hoop dat de behoefte van de jongeren en de ouders goed zijn weergegeven en dat er naar aanleiding van dit onderzoek een doorontwikkeling zal plaatsvinden van de Ik Puber-training.

Eva Schouwenburg

Inleiding

Voor u ligt het onderzoeksverslag van het praktijkgericht onderzoek bij de Yulius Academie te Rotterdam. Het onderzoek richt zich op de Ik Puber-training. Deze training wordt individueel gegeven aan jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 18 met een autismespectrumstoornis (ASS) en een minimaal intelligentie quotiënt (IQ) van 85. Deze training behandelt verschillende thema's in verschillende lessen. Voorbeelden van deze lessen zijn: 'praten over puberteit', 'hoe noem je dat?', 'vrijen met jezelf', 'verliefd zijn en zo', 'veilig vrijen' en bijvoorbeeld 'grenzen van jezelf en een ander'. De reden van het ontwikkelen van deze training was dat jongeren met een ASS zich niet goed kunnen inleven in de ander. Dit kan voor problemen zorgen op seksueel gebied. Dit kan leiden tot seksueel grensoverschrijdend gedrag, maar ook tot slachtofferschap van seksueel misbruik. Het doel van de Ik Puber-training is om de jongeren meer informatie te geven over de ontwikkeling in de puberteit. Daarbij leren de jongeren vaardigheden aan die ze kunnen gebruiken bij relatievorming en intimiteit. Ook het vergroten van inzicht in eigen, maar ook in andermans gevoelens is een doel van de Ik Puber-training (Boudesteijn et. al., 2011).

De huidige training bevat op dit moment veel geschreven tekst en veel informatie is geschreven voor hoog niveau. Daarnaast is de training opgebouwd om de jongeren aan het denken te zetten en hun mening te laten vormen over wat zij vinden van seksualiteit en relatievorming. Hierbij is het doel om deze mening te vermengen met de juiste normen en waarden op seksueel gebied (Boudesteijn et. al., 2011). Jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) hebben beperkingen in functionele intellectuele vaardigheden (Kraijer, 2004). De beperking maakt het moeilijk om gekregen informatie op te nemen, te verwerken en om hier vervolgens over na te denken. Laat staan dit in te voegen binnen hun eigen kader van normen en waarden. Dit maakt dat de training te moeilijk is en dus niet kan worden gegeven aan de jongeren met een lager IQ dan 85.

Dit onderzoek richt zich om deze redenen op hoe deze training doorontwikkeld kan worden voor jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 18 met een ASS en een LVB. Hierbij wordt ook de behoefte van de jongeren onderzocht en meegenomen. De vraagstelling van het onderzoek luidt dan ook: 'Hoe kan de Ik Puber-training van Yulius te Rotterdam aangepast worden voor de jongeren met een autismespectrumstoornis en een intelligentie quotiënt lager dan 85/licht verstandelijke beperking?'

In dit onderzoeksverslag vindt u ten eerste een korte instellingsbeschrijving van Yulius. Vervolgens wordt meer informatie gegeven en theorie beschreven over de doelgroep waar het onderzoek zich op richt. Hierna is te lezen hoe het onderzoek was opgezet en hoe deze is uitgevoerd. Vervolgens leidt dit naar het beantwoorden van de vraagstelling en deelvragen van het onderzoek.

Als laatste volgt de conclusie, discussie en evaluatie over het verloop van het onderzoek.

Instellingsbeschrijving Yulius

Yulius is een organisatie die zorg biedt aan cliënten met complexe psychische problematiek. Ook leerlingen in het cluster vier onderwijs met psychische problemen kunnen terecht bij Yulius. Deze zorg wordt gegeven aan cliënten van alle leeftijden (Yulius, 2014). Psychische problematiek houdt in dat de problemen niet lichamelijk zijn, maar geestelijk. Voorbeelden van psychische problemen zijn: depressie, alcoholisme, schizofrenie, angststoornissen, persoonlijkheidsstoornissen, ADHD, maar ook autisme (Stel, 2004). Cluster 4 onderwijs is bedoeld voor kinderen met ernstige ontwikkelingsproblemen door deze psychische klachten. Dit kan tot uiting komen in gedrag, maar ook op ontwikkelings- of emotioneel gebied (Stoutjesdijk & Scholte, 2009).

De missie van Yulius is om de cliënten levenslang te begeleiden met hun beperkingen in hun persoonlijk of maatschappelijk functioneren. Yulius wil met hun zorg het functioneren van de cliënten verbeteren. Dit voert Yulius uit door van elkaar, maar ook met elkaar te leren (Yulius 2, 2014).

Yulius werkt cliënt- en contextgericht. Yulius gaat in gesprek met de cliënten en houdt hierbij rekening met hun (culturele) achtergrond. Daarbij wordt ook gekeken naar de context, wat inhoudt dat rekening wordt gehouden met de omgeving van de cliënt. Daarbij zijn de medewerkers deskundig en worden ze bijgeschoold waar nodig. Yulius waardeert de cliënt, maar ook de medewerkers en de samenwerkingspartners en benadert allen met respect. Daarnaast is de organisatie grensverleggend, vernieuwend en resultaat- en ontwikkelingsgericht (Yulius 3, 2014).

Om hun zorg te blijven verbeteren heeft Yulius sinds 2009 een Yulius academie. De Yulius Academie ondersteunt bij het ontwikkelen van het hulpverleningsaanbod, professionalisering van medewerkers en de ontwikkeling van het beleid en verschillende functies. Binnen de Yulius Academie is ook een onderzoeksbureau opgericht. Het onderzoeksbureau van de Yulius Academie voert wetenschappelijk onderzoek uit om uiteindelijk hun kennis te delen en nieuwe ontwikkelingen te initiëren. Daarbij organiseert de Yulius Academie congressen waarbij wordt gestreefd naar het delen van kennis van wetenschappelijke ontwikkelingen op het gebied van geestelijke gezondheid en onderwijs. Voorbeelden van onderzoeken en ontwikkelprojecten die het onderzoeksbureau van de Yulius Academie op dit moment uitvoert zijn: Ik Puber-training, Hersengymnastiek, HealSeeker en 4U studie. De onderzoeken Hersengymnastiek en HealSeeker richten zich op '*Attention Deficit Hyperactivity Disorder*', ook ADHD genoemd. Het onderzoek 4U studie richt zich op het speciaal onderwijs. Het Ik Puber onderzoek is gericht op de effecten van de Ik Puber-training. Dit is een training voor de psychoseksuele en puberteitsontwikkeling van jongeren met een autismespectrumstoornis (Yulius 4, 2014; Yulius 5, 2012).

Ik Puber-training & Onderzoeksdoelgroep

Om een goed beeld te hebben van de situatie waarin dit onderzoek is uitgevoerd, volgt hieronder meer informatie over de situatie. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden bij het onderzoeksbureau van de Yulius Academie. Het is toegespitst op het onderzoek van de Ik Puber-training. Deze training is ontwikkeld voor jongeren met een autismespectrumstoornis, hierna te noemen een ASS, in de leeftijd van 12 tot 18 jaar. De hoofdlijnen van deze stoornis zijn problemen met de sociale interactie en communicatie (Hill & Frith, 2003). Hier gaat het om verbale communicatie, maar ook om non-verbale communicatie (van Lieshout, 2009). Het is voor jongeren met een ASS erg moeilijk om zich in te leven in anderen (Rigter, 2012).

Sinds vijf jaar wordt de Ik Puber-training aangeboden binnen Yulius zelf. Het handboek voor de trainer en het werkboek voor de jongeren van de training is sinds een aantal jaren te koop. Om de training te kunnen geven wordt de tweedaagse opleidingsmodule 'Autisme en seksualiteit' aanbevolen door Yulius. Tijdens deze opleidingsmodule wordt aandacht besteed aan hoe de trainer de Ik Puber-training kan geven aan de jongeren, maar ook de inhoud van de Ik Puber-training wordt besproken en behandeld (IkPuber, n.d.). Yulius is dus de eerste organisatie die deze training aanbiedt en gericht is op dit thema en deze doelgroep.

Om de training te kunnen volgen wordt een eis gesteld van minimaal een intelligentie quotiënt, hierna te noemen een IQ, van 85. De training wordt individueel aangeboden aan de jongeren in achttien lessen van een uur. Dit zijn de lessen:

- Praten over puberteit
- Zo zie ik eruit
- Een goede eerste indruk
- Hoe noem je dat?
- Verandering tijdens de puberteit bij meisjes
- Verandering tijdens de puberteit bij jongens
- Vrijen met jezelf
- Vriendschap
- Verliefd zijn en zo...
- Twijfels en verwarring tijdens de puberteit
- Verliefd zijn en verkering
- Veilig vrijen
- De eerste keer
- Zwangerschap en geboorte
- Waar ligt jouw grens?
- Grenzen van jezelf en een ander
- Internet en contact maken
- Foute vriendjes en loverboys

Het doel van de training is om jongeren meer informatie te geven over de ontwikkeling in de puberteit. Daarbij leren ze de jongeren vaardigheden aan die ze kunnen gebruiken bij relatievorming en intimiteit. Veel redenen die ervoor hebben gezorgd dat deze training is ontwikkeld, zijn terug te lezen in het theoretisch kader van dit verslag. De voornaamste reden was dat jongeren met een ASS zich niet goed kunnen inleven in de ander. Dit kan voor veel problemen zorgen op seksueel vlak. Dit kan leiden tot seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Daarnaast zijn deze jongeren erg beïnvloedbaar, wat ervoor zorgt dat ze ook sneller slachtoffer zijn van seksueel misbruik dan jongeren zonder autisme (Bosch & Suykerbuyk, 2000). Een doel die de training dan ook stelt is het vergroten van inzicht in eigen, maar ook in andermans gevoelens. Tijdens deze lessen wordt kennis aangedragen over de verschillende thema's, maar wordt ook geoefend wat gepast en ongepast gedrag is. Sommige thema's geven ook aandacht aan het verbeteren van sociale vaardigheden van de jongeren.

Alle lessen zijn op dezelfde manier opgebouwd. Iedere les wordt gestart met een quiz als inleiding van de lesstof. Hierna wisselen tekst en oefeningen elkaar af. Er zijn spreek-, schrijf-, rollenspel, fysieke en actieve oefeningen. De les eindigt met het uitleggen van de klus voor thuis met daarin een oefening. Daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van materiaal en illustraties die de lessen ondersteunen en die het onderwerp visueel maken. Voorbeelden van materiaal dat gebruikt kan worden zijn condooms, pilstrip, zwangerschapstest, glijmiddel, demonstratiepenis, kunstvagina en nog meerdere optionele materialen (Boudesteijn et. al., 2011).

Jongeren geven aan baat te hebben bij het volgen van de training. Om de effectiviteit echt aan te kunnen tonen, wordt door de Yulius Academie en het Erasmus MC – Sophia kindziekenhuis onderzoek gedaan naar de effectiviteit van de Ik Puber-training (Yulius 6, 2012). Daarnaast zijn er vele aanvragen van jongeren die buiten de doelgroep vallen van de training. Hierbij gaat het om jongeren met een autismespectrumstoornis, maar met een lager IQ dan 85. Zoals de training nu is opgebouwd, is deze niet geschikt voor jongeren met een lager IQ dan 85. Dit komt voornamelijk door de hoeveelheid tekst die wordt gebruikt, maar ook het doel het vergroten van inzicht in eigen en andermans gevoelens zal nog lastiger zijn voor deze doelgroep. Yulius moet deze jongeren dus afwijzen, omdat ze met hun huidige aanbod niet kunnen voldoen aan de vraag van de jongeren. De doelgroep van het huidige onderzoek bekleedt dus de jongeren die op dit moment niet in aanmerking komen voor de training, maar hier wel behoefte aan hebben. Dit zijn dus jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking. In het theoretisch kader zal er meer uitleg gegeven worden over deze begrippen.

Hoofdstuk 1: Theoretisch Kader

Autismespectrumstoornis

Een autismespectrumstoornis, hierna te noemen een ASS, is een pervasieve ontwikkelingsstoornis. Pervasief houdt in dat het alles doordringend is en het niet is beperkt tot één ontwikkelingsgebied. De uitingvormen van een ASS kan bij elke jongere anders zijn. De stoornis uit zich op alle ontwikkelingsgebieden en ook in verschillende situaties (Rigter, 2012). Dit zijn de belangrijkste kenmerken van een ASS:

- Kwalitatieve tekortkomingen in sociaal-cognitieve ontwikkeling
- Kwalitatieve tekortkomingen in communicatief gedrag
- Beperkte, herhalende en stereotiepe activiteit, interesses en gedrag
- Afwijkende reacties op prikkeling van zintuigen
- Afwijkende emoties
- Afwijkingen in eet-, drink- en slaappatroon
- Stoornissen in de regelmaat van de ontwikkelingsgang
- Afwijkingen in de cognitieve ontwikkeling (Rigter, 2012).

De relevante onderwerpen voor dit onderzoek zullen hieronder worden toegelicht. De hoofdlijnen van deze stoornis zijn problemen met de sociale interactie en communicatie (Hill & Frith, 2003). Hier gaat het om verbale communicatie, maar ook om non-verbale communicatie. Er zijn tekortkomingen in oogcontact, gezichtsuitdrukkingen en lichaamshouding bij de interactie. Ook is het moeilijk om een gesprek vloeiend te laten verlopen of zelfs te beginnen (van Lieshout, 2009). De taalontwikkeling loopt vaak achter bij jongeren met een ASS. Het kan om verschillende gebieden in de taalontwikkeling gaan. Aan de ene kant kan er een achterstand zijn in de taalproductie, oftewel het spreken van de taal. Ook taalreceptie kan een vlak zijn waar deze jongeren moeite mee hebben. Dit verwijst naar het begrijpen wat de ander zegt. Het is voor jongeren met een ASS erg moeilijk om zich in te leven in anderen (Rigter, 2012). Dit maakt ook dat ze vaak egocentrisch gedrag laten zien en daarbij vertonen ze emotioneel en sociaal ongepast gedrag. Daarnaast hebben ze vaak gebrekkige fantasie, en een beperkt voorstellingsvermogen. Ook kunnen problemen ontstaan op motorisch gebied, prikkelverwerking en cognitieve ontwikkeling. Als laatste laten deze jongeren ook vaak star en repetitief gedrag zien (Boudesteijn et. al., 2011).

De bovengenoemde kenmerken worden vaak gesignaleerd bij jongeren met een ASS. Echter maakt dit niet dat elke jongere met een ASS deze kenmerken vertoont en daarbij ook niet in dezelfde mate zal voorkomen bij elke jongere (Boudesteijn et. al., 2011). Zoals hierboven genoemd zijn de uitingvormen bij elke jongere anders (Rigter, 2012).

Theory of Mind

De sociale cognitie wordt al vroeg in de kinderjaren ontwikkeld. Dit houdt in dat ze leren de sociale werkelijkheid te begrijpen en te voorspellen. Met de sociale werkelijkheid wordt bedoeld het handelen van anderen mensen. Ze leren dat iedereen een uniek persoon is met eigen wensen, gedachten, emoties, fantasieën etc. Om de wensen en behoefte van andere mensen te achterhalen dienen ze naar het waarneembare gedrag te kijken, maar moeten ze ook leren om uit andere signalen de wensen te achterhalen. Dit kan met een goed ontwikkelde *Theory of Mind* (Rigter, 2012).

Theory of Mind, hierna te noemen ToM, is een theorie over hoe de gedachten en dus het innerlijk van andere mensen, maar ook van jezelf functioneert. Dit wordt ook wel emotionele intelligentie genoemd. Een deel hiervan is het stukje empathie. Empathie staat voor het kunnen inschatten van de gevoelens maar ook de gedachten van anderen. Deze ToM is een gedeelte waar jongeren met een ASS tekort in schieten. Wanneer je een over een goed ontwikkelde ToM beschikt, kan je dus inschatten wat andere mensen voelen, denken en wensen. Met andere woorden je kan je inleven in de ander (Rigter, 2012). Doordat jongeren zich minder kunnen inleven, ontstaan hun handelingen vooral vanuit hun eigen behoeften en gedachten (Boudesteijn et. al., 2011). Het kunnen inleven in een ander is pas mogelijk wanneer je hebt geleerd dat andere mensen andere gedachten kunnen hebben dan jijzelf. Dit leer je dus met een goed ontwikkelde ToM. Jongeren met een ASS zijn niet in staat om dit te leren, waardoor ze zich dus ook niet kunnen inleven in de ander (Yirmiya & Shulman, 1996). Hierdoor is er ook geen aanwezigheid van sociale en emotionele wederkerigheid (van Lieshout, 2009).

Centrale coherentie

Centrale coherentie houdt in dat je dingen om je heen waarneemt en het als een geheel ziet dat in samenhang met de context staat. Jongeren met een ASS hebben een zwakke centrale coherentie. Ze focussen zich op details en zien dus niet de gehele samenhang met de context. Hierdoor kunnen ze bepaalde situaties anders ervaren en anders begrijpen, maar dus ook belangrijke informatie mislopen (Boudesteijn et. al., 2011).

DSM-V

De DSM-V is een handboek voor psychische stoornissen en wordt gehanteerd voor de officiële diagnoses en beschrijvingen van psychische stoornissen. De DSM-V hanteert de volgende criteria voor een autismespectrumstoornis:

- Blijvende tekortkomingen in de sociale communicatie en sociale interactie die zich voordoen in verschillende situaties. Voorbeelden hierbij zijn:
 - Tekortkomingen in sociaal-emotionele wederkerigheid. Dit kan zich uiten door een abnormale manier van het contact maken en daarbij niet in staat zijn tot een normaal gesprek te komen. Ook verminderd delen van interesses, emoties of affectie heeft hiermee te maken. Daarbij onvermogen om sociale interacties aan te gaan en te beantwoorden.
 - Tekortkomingen in het non-verbale communicatieve gedrag. Het niet maken van oogcontact is hier een goed voorbeeld van. Het niet goed begrijpen van gebaren en lichaamstaal spelen hier ook een rol. Het kan zelfs zo zijn dat gezichtsuitdrukkingen en non-verbale communicatie geheel ontbreken.
 - Tekortkomingen in het ontwikkelen, onderhouden en begrijpen van relaties. Hier hoort bij het niet kunnen aanpassen aan sociale omstandigheden, geen tot weinig fantasiespel, maar ook moeite met vrienden maken of geen belangstelling hebben voor leeftijdsgenoten.

- Beperkte, maar ook repetitieve gedragspatronen, interesses of activiteiten. Voorbeelden hiervan zijn:
 - Motorische bewegingen die zich herhalen. Bijvoorbeeld het speelgoed altijd in een rij zetten.
 - Gehecht zijn aan routines en patronen en hier sterk aan vast houden. Overstuur raken bij kleine veranderingen hiervan en dus moeite met overgangen. Bijvoorbeeld elke dag precies hetzelfde eten of dezelfde route te lopen.
 - Hyper- of hyporeactiviteit op zintuigelijke prikkels. Hierbij kan gedacht worden aan ongevoelig voor pijn, aan alles ruiken of alles willen aanraken.
- De symptomen zijn aanwezig in de (vroeg) ontwikkelingsperiode.
- De symptomen veroorzaken beperkingen in het sociale en/of beroepsmatige functioneren.
- De symptomen sluiten niet beter aan bij alleen een verstandelijke beperking of globale ontwikkelingsachterstand (Hengeveld, 2014).

De DSM-V hanteert drie niveaus van ernst binnen een autismespectrumstoornis:

- Niveau 1 is getypeerd als 'vereiste ondersteuning'. Deze jongeren hebben ondersteuning nodig om om te kunnen gaan met de beperkingen in de sociale communicatie. Ze kunnen moeilijk omgaan met en ingaan op sociale interacties. Er kan ook minder belangstelling zijn voor het hebben van sociale interacties. Ze hebben wel beschikbaarheid over goed gesproken taal, maar een over-en-weergesprek is lastig. Het sluiten van vriendschappen is dan ook lastig en gebeurt op een vreemde manier. Ook zijn deze jongeren niet erg flexibel, waardoor ze moeite hebben met het overschakelen op andere en nieuwe activiteiten. Daarnaast hebben ze ook problemen met organiseren en plannen.
- Niveau 2 is getypeerd als 'vereist substantiële ondersteuning'. In dit niveau zijn duidelijke tekortkomingen in verbale, maar ook in non-verbale sociale-communicatievaardigheden. Ook hier zijn ze beperkt in initiatieven tot sociale interacties. Daarbij zijn hun reacties op sociale toenaderingspogingen van anderen abnormaal of verminderd. De gesproken taal bestaat uit eenvoudige zinnen en deze jongeren hebben gelimiteerde interesses. Net als bij niveau 1 hebben deze jongeren moeite met het omgaan met veranderingen. Daarnaast is sprake van repetitief gedrag wat het functioneren verstoort.
- Niveau 3 is getypeerd als 'vereist zeer substantiële ondersteuning'. Op dit niveau zijn ernstige tekortkomingen in de verbale en non-verbale sociale-communicatievaardigheden. Dit beperkt deze jongeren erg in hun functioneren. Er treedt weinig reactie op op sociale-toenaderingspogingen van anderen en zelf hebben ze ook zeer beperkte initiatieven tot sociaal contact. De gesproken taal bestaat uit een aantal verstaanbare woorden. Het benaderen van anderen gebeurt op een ongewone manier en komt alleen vanuit hun eigen behoeften. Ook hier hebben ze extreme moeite met het omgaan met veranderingen. Repetitief gedrag is hier duidelijk aanwezig en verstoort het functioneren op alle levensgebieden (Hengeveld, 2014).

Verstandelijke beperking

Een verstandelijke beperking houdt in dat deze mensen functioneringsproblemen hebben die zich uiten in significante beperkingen in het intellectuele functioneren, maar ook in het adaptieve gedrag. Daarbij gaat het niet alleen om een intelligentie- of cognitieve beperking, maar ook om een beperking in de sociale redzaamheid (Kraijer, 2002). Er is sprake van een verstandelijke beperking wanneer er tekorten zijn in minimaal twee van de volgende genoemde terreinen. Hierbij gaat het om communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruik maken van gemeenschapsvoorzieningen, zelfstandig beslissingen nemen, functionele intellectuele vaardigheden, werk, ontspanning, gezondheid en veiligheid (Kraijer, 2004). De functioneringsproblemen moeten daarbij ontstaan voor de leeftijd van 18 jaar (Buntinx, n.d.). In de DSM-V wordt beschreven dat er voldaan moet worden aan de volgende drie criteria:

- Tekortkomingen in de intellectuele functies. Voorbeelden hiervan zijn redeneren, problemen oplossen, plannen, abstract denken, oordelen, schools leren en leren door ervaringen. Dit kan getest worden aan de hand van intelligentietesten waaruit een IQ komt.
- Tekortkomingen in het adaptieve functioneren. Deze tekortkomingen maken dat de betrokkene niet kan voldoen aan de standaarden van de maatschappij. Dit heeft vooral te maken met ontwikkelings- en sociaal-culturele standaarden van persoonlijke onafhankelijkheid en sociale verantwoordelijkheid. Deze tekortkomingen in het aanpassingsvermogen beïnvloeden het functioneren in één of meer aspecten van het dagelijks leven. Voorbeelden hiervan zijn communicatie, deelname aan het sociale leven, schools of beroepsmatig functioneren en persoonlijke onafhankelijkheid thuis of in de directe sociale omgeving.
- De tekortkomingen in de intellectuele functies en het adaptieve functioneren beginnen gedurende de ontwikkelingsperiode (Hengeveld, 2014).

In de DSM-V wordt de verstandelijke beperking in vier categorieën verdeeld, namelijk licht, matig, ernstig en zeer ernstig. Deze categorieën worden niet bepaald aan de hand van het IQ maar worden gemeten door het adaptieve functioneren. Het adaptieve functioneren laat zien hoeveel ondersteuning nodig is en in welke categorie dit kan worden ingedeeld (Hengeveld, 2014). Toch wordt in veel literatuur wel een IQ gebonden aan de verschillende categorieën. Hieronder volgt een indeling:

- Bij een IQ van 55-80 is sprake van een licht verstandelijke beperking, hierna te noemen een LVB. Deze mensen hebben een ontwikkelingsleeftijd van 12+ jaar. Er zijn problemen met lezen, schrijven, rekenen, klokkijken en/of geldbeheer. Daarnaast zijn er ook beperkingen in het abstracte denken en executieve functies, zoals plannen, prioriteiten stellen en cognitieve flexibiliteit. Daarbij zijn er vaak problemen rondom het korte termijn geheugen. In sociale situaties zullen deze jongeren zich onvolwassen gedragen. Het taalgebruik en het voeren van een gesprek is concreter en past niet bij de leeftijd. Ze kunnen redelijk zelfstandig leven, maar blijven sociaal wel zeer kwetsbaar en beïnvloedbaar. Dit komt doordat het sociale oordeelsvermogen niet is volgroeid wat ervoor zorgt dat anderen ze kunnen beïnvloeden. Qua persoonlijke verzorging zijn er geen problemen en functioneren ze op een manier die aansluit bij de leeftijd. Er zal meer ondersteuning nodig zijn bij boodschappen, vervoer, koken, financiën en bijvoorbeeld het huishouden. Om aan de verwachtingen van hun leeftijd te voldoen, zullen ze hierbij ondersteuning nodig hebben.

- Bij een IQ van 35-55 is sprake van een matige verstandelijke beperking. Deze mensen hebben een ontwikkelingsleeftijd van 8-12 jaar. Alle problemen genoemd bij de vorige categorie gelden hier ook. Hier komt nog bij dat hun taalvaardigheden erg verschilt van leeftijdsgenoten. Ze kunnen normaal communiceren, maar met het gebruik van korte zinnen en geen complexe woorden. Ze zijn in staat om relaties aan te gaan en kunnen soms romantische relaties ontwikkelen. Het sociale oordeelsvermogen en het maken van beslissingen zijn onderontwikkeld. Werk is niet mogelijk zonder ondersteuning op sociale en communicatief vlak. Rondom hygiëne en huishoudelijke taken is een lange leerperiode nodig om hier zelfstandig in te kunnen functioneren. De aansturing richt zich voornamelijk op structuur. Om aan de verwachtingen van hun leeftijd te voldoen, zullen ze hierbij ondersteuning nodig hebben.
- Bij een IQ van 20-35 is sprake van een ernstige verstandelijke beperking. Deze mensen hebben een ontwikkelingsleeftijd van 3-7 jaar. Alle problemen genoemd bij de vorige categorieën gelden hier ook. Hier komt nog bij dat ze weinig kennis hebben van geschreven taal, getallen, hoeveelheden, tijd en geld. Ze hebben echt ondersteuning nodig bij deze conceptuele vaardigheden. De gesproken taal bestaat uit weinig woordenschat en grammatica. Vaak spreken ze in woorden en niet in zinnen. Er is ondersteuning nodig bij alle dagelijkse activiteiten, dus ook bij het eten, aankleden en douchen. Deze mensen tonen interesse in de omgeving, maar beleven deze wel vanuit eigen gevoelens. Hierdoor zijn ze ook erg gevoelig voor andermans emoties en gevoelens. Deze mensen hebben te allen tijde begeleiding en ondersteuning nodig om te kunnen functioneren.
- Bij een IQ van 0-20 is sprake van een zeer ernstige verstandelijke beperking. Deze mensen hebben een ontwikkelingsleeftijd van 0-2 jaar. Alle problemen genoemd bij de vorige categorieën gelden hier ook. Hier komt nog bij dat vaak motorische en zintuigelijke functies onderontwikkeld zijn. Ze hebben weinig tot geen inzicht in gesproken- en/of gebarentaal. Deze mensen moeten ook geheel verzorgd worden en kunnen weinig taken en activiteiten (zelf) ondernemen (Hengeveld, 2014; Kraijer, 2002; van de Ven, 2012).

Autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking

Een ASS komt in 25-40% van de gevallen samen met een verstandelijke beperking (Hill & Frith, 2003). De IQ scores van jongeren met een ASS fluctueren vaak op de verschillende gebieden. Zo scoren ze vaak laag in verbale intelligentie, anders gezegd taal. Daarnaast scoren ze vaak hoog in niet-verbale intelligentie, zoals bijvoorbeeld de visueel-ruimtelijke intelligentie. Een ASS en een LVB gaan vaak samen met gedragsproblemen (Rigter, 2012).

De beoordeling van de verstandelijke vermogens bij jongeren met een ASS en een LVB kan extra moeilijk zijn. De genoemde redenen hierboven gelden daarin mee, maar doordat deze jongeren ook kampen met een ASS, hebben ze nog meer beperkingen in de sociale communicatie en het sociale gedrag (Hengeveld, 2014).

Adolescentie en psychoseksuele ontwikkeling

De adolescentie is een periode van lichamelijke ontwikkelingen, maar ook juist van sociale, cognitieve en emotionele ontwikkelingen. De psychoseksuele ontwikkeling gaat zich ook snel ontwikkelen. Dit is een tijd waar veel jongeren moeite aan ondervinden, omdat het een ingrijpende periode is met veel veranderingen en innerlijke processen (Boudesteijn et. al., 2011; Kohnstamm, 2009). De adolescenten hebben meer verlangen naar seksueel contact. Daarbij ontwikkelen ze de genderidentiteit, de mate waarin iemand zich man of vrouw voelt. Seksuele voorkeur wordt in deze fase ook vaak duidelijk. Daarnaast ontwikkelen ze tijdens deze periode competenties waarmee ze leren in contact te komen met iemand die ze leuk vinden (Heuves, 2006; Slot & van Aken, 2010). Hierna komt een periode van het aangaan van seksuele relaties wat een complexe gebeurtenis is voor jongeren. Om dit te kunnen bereiken dienen ze bepaalde vaardigheden te bezitten waarmee ze zo'n relatie kunnen aangaan (Boudesteijn et.al, 2011). Jongeren leren daarbij erg veel over deze ontwikkelingen door hun vriendennetwerk, anders genoemd *peer group* (Kohnstamm, 2009).

Psychoseksuele ontwikkeling van jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking

Meerderheid van jongeren met een ASS hebben verlangens naar seksualiteit en intimiteit, ondanks dat door de omgeving wordt gedacht van niet. Ook hebben ze even sterke seksuele behoeften en fantasieën als jongeren zonder een ASS. Daarbij zijn jongeren met een ASS wel minder ervaren. Jongeren met een ASS wensen wel een intieme relatie, maar hebben vaak problemen om een relatie te behouden. Er zijn veel belemmeringen die jongeren met een ASS ervaren wanneer het gaat om het hebben van een relatie. Een kenmerk van een ASS is dat ze overgevoelig kunnen zijn voor aanrakingen en dit niet als fijn ervaren. Ook het lezen van lichaamstaal en het aanvoelen van behoeften van de ander is moeilijk voor jongeren met een ASS. Hierdoor zijn ze vaak gefrustreerd over het feit dat het hebben van een relatie niet wil slagen en/of standhouden (Hellemans et. al., 2009; Sullivan & Caterino, 2008).

Door hun gebrekkige inzicht in sociale relaties en normen kunnen de volgende problemen voorkomen: jongeren met een ASS kunnen de meest impertinente vragen stellen aan mensen die ze niet kennen, maar kunnen zich bijvoorbeeld ook zomaar uitkleden in een situatie waarin dat ongepast is. De ontluikende seksualiteit zorgt soms ook voor een problemen in de adolescentie van deze jongeren. Ze kunnen gaan masturberen op een plek waar dit ongepast is, bijvoorbeeld in de woonkamer (Rigter, 2012). Verschillende onderzoeken ondersteunen deze voorbeelden van ongepast seksueel gedrag bij jongeren met een ASS (Hellemans et. al., 2009). Doordat deze jongeren niet over een goed ontwikkelde ToM beschikken, kunnen ze zich niet inleven in de ander (Rigter, 2012). Samen met de afwezigheid van sociale en emotionele wederkerigheid, maakt dat deze problemen kunnen ontstaan in de psychoseksuele ontwikkeling (van Lieshout, 2009). De reden hiervan is dat ze grenzen van zichzelf, maar ook van de ander, moeilijker kunnen onderscheiden (Boudesteijn et. al., 2011).

Doordat jongeren met een ASS moeite hebben in de sociale interactie hebben ze over het algemeen weinig vrienden (van Lieshout, 2009). Daarnaast kunnen jongeren met een verstandelijke beperking minder makkelijk terugvallen op hun *peer group*, omdat de scholen zich vaak verder van elkaar bevinden en zodra de jongere schoolverlater is de *peer group* snel verdwijnt (Gesell, Maris, van Berlo & van Haastrecht, 2010). Door het ontbreken van deze *peer group* leren ze minder van de ontwikkelingen van hun *peer group* en ervaren ze ook minder steun.

Jongeren met een LVB worden ook vaak getypeerd als lichtgelovig. Hiermee wordt bedoeld dat ze snel over te halen zijn en zich naar anderen gaan schikken. Ze zijn erg naïef in sociale situaties. Dit kan ertoe leiden dat ze worden uitgebuit of slachtoffer worden van anderen. Dit zorgt ook voor een groter risico op lichamelijke en seksuele mishandeling. Ook laten kinderen en adolescenten met een ASS en een LVB vaker ontwrichtend en/of uitdagend gedrag zien (Hengeveld, 2014). Daarnaast blijkt uit onderzoek dat jongeren met een LVB minder vaak seksuele voorlichting krijgen (Schaafsma, 2013). Hierdoor krijgen ze weinig informatie over de psychoseksuele ontwikkeling en weten ze niet welk gedrag en seksuele handeling juist is en welke niet.

Dit alles maakt dat in de maatschappij veel grensoverschrijdend gedrag wordt waargenomen bij deze doelgroep. Door het gebrek aan inlevingsvermogen door een onderontwikkelde ToM gaan deze jongeren over grenzen heen van zichzelf, maar ook van de ander (Rigter, 2012). Daarnaast hunkeren ook deze jongeren naar seksualiteit en een relatie (Hellemans et. al., 2009; Sullivan & Caterino, 2008). Door te weinig tot geen informatie over de seksuele ontwikkeling weten de jongeren niet wat gepast gedrag is rondom seksualiteit (Schaafsma, 2013). Ook zijn deze jongeren vaker slachtoffer van seksueel misbruik door hun grote beïnvloedbaarheid en kwetsbaarheid (de Belie & van Hove, 2003; Hengeveld, 2014). Dit zorgt voor veel problemen binnen de doelgroep. Door deze jongeren een gepaste seksuele voorlichting te geven zullen deze twee aspecten hopelijk minder voorkomen.

Internationaal kader

In Amerika is veel discussie rondom het thema seksualiteit en een verstandelijke beperking. Er is nog steeds een grote groep mensen die niet erkennen dat jongeren met een beperking ook seksuele gevoelens en behoeften hebben. Veel jongeren met een beperking in Amerika krijgen dan ook geen seksuele voorlichting. Dit wordt niet aangeboden op school, maar ook thuis wordt hier vaak niet over gesproken. In Amerika wordt nog steeds gedacht dat jongeren met een beperking geen behoeften hebben aan seksualiteit. Ondanks deze gedachtegang is er wel al veel kennis op het gebied van hoe de seksuele voorlichting het beste vormgegeven kan worden. Deze komt over heen met de Nederlandse literatuur. Ook in Amerika zijn artikelen die onderbouwen dat iedereen een seksueel wezen is, ondanks hun beperking. Jongeren met een beperking hebben daarom wel voorlichting nodig op dit gebied. Echter dient dit wel op een andere manier vormgegeven te worden dan de seksuele voorlichting aan jongeren zonder beperking. De informatie zal anders aangeboden moeten worden, omdat de verwerkingssnelheid voor informatie veel langzamer verloopt. Ze zullen informatie nodig hebben over hoe ze zich kunnen gedragen in openbare plaatsen. Daarnaast wordt vaak gedacht dat deze jongeren zich niet kunnen inhouden op seksueel gebied. De schuld hiervan kan worden gegeven aan het ontbreken van seksuele voorlichting. Vaak weten deze jongeren niet hoe ze zich moeten gedragen, waardoor seksueel grensoverschrijdend gedrag ontstaat. Ook zal voorlichting op dit gebied de jongeren weerbaarder maken tegen seksueel misbruik (Keshav & Huberman, 2006; Sullivan & Caterino, 2008; Tincani & Travers, 2010). De informatie zal voor jongeren met een beperking in kleine, concrete delen aangeboden moeten worden. Daarbij is vaak de basiskennis voor deze jongeren genoeg om zich te ontwikkelen tot gezonde seksuele wezens. Ook is het belangrijk dat ouders hierin betrokken worden door ze te leren welk gedrag acceptabel is in het openbaar en in privé situaties. Niet alleen is voorlichting over seksualiteit belangrijk, maar ook over vriendschap. Het is hierin belangrijk om aan te leren wat een goede vriend is en wat niet (Küpper, Ambler & Valdivieso, 1992; Tarnai & Wolfe, 2008).

In Amerika bestaan verschillende methodes om jongeren met een ASS voorlichting te geven over seksualiteit. TEACCH is een voorbeeld daarvan. Het gedeelte over seksualiteit is opgedeeld in vier niveaus. Het eerste niveau focust op gedragsverandering door het aanleren van gepast gedrag rondom seksualiteit. Niveaus twee en drie richten zich op persoonlijke hygiëne en het begrijpen van de geslachtsdelen en de functies daarvan. Het laatste niveau richt zich op het aanleren van vaardigheden om een relatie aan te kunnen gaan (Sullivan & Caterino, 2008).

Noodzaak van het onderzoek

Noodzaak vanuit Yulius

Dit onderzoek speelt in op de vraag uit de praktijk die bij Yulius binnen is gekomen. De bestaande training is alleen haalbaar voor jongeren met een minimaal IQ van 85. Echter blijkt uit de praktijk ook vraag naar een training voor jongeren met een ASS in de leeftijd van 12 tot 18 jaar met een IQ lager dan 85. Op dit moment is het niveau van de training te hoog om aangeboden te worden aan deze jongeren. In het theoretisch kader zijn dan ook de belangrijkste punten van de beperkingen beschreven van de doelgroep. De reden dat de bestaande training niet geschikt is voor de specifieke doelgroep is omdat er veel gebruik wordt gemaakt van tekst. Jongeren met een LVB hebben problemen in het intellectuele functioneren en cognitieve ontwikkeling. Dit maakt dat het lastig is om de tekst te begrijpen op de manier zoals hij nu geschreven is (Buntinx, n.d.). Daarnaast is de training zo opgebouwd om de jongeren aan het denken te zetten en hun mening te laten vormen over wat zij vinden van seksualiteit en relatievorming. Hierbij is het doel om deze mening te vermengen met de juiste normen en waarden op seksueel gebied (Boudesteijn et. al., 2011). De beperking zorgt ervoor dat het krijgen van veel informatie niet voldoende zal worden opgenomen en verwerkt om vervolgens hierover na te kunnen denken. Laat staan dit in te voegen binnen hun eigen kader van normen en waarden (Kraijer, 2004). Dit maakt dat de training te moeilijk is en niet kan worden gegeven aan de jongeren met een lager IQ dan 85. De training dient dus te worden aangepast, zodat aan de vraag kan worden voldaan.

Noodzaak vanuit de theorie

Zoals hierboven is aangegeven, hebben de jongeren die niet binnen deze doelgroep vallen zeker behoefte aan een training. De psychoseksuele ontwikkeling is een ontwikkeling waar normale jongeren al moeite bij ondervinden. Dit omdat het een ingrijpende periode is waarin veel verandert aan het lichaam, maar ook aan innerlijke processen. Normale jongeren leren erg veel over deze ontwikkelingen door hun vriendennetwerk (Kohnstamm, 2009). Doordat jongeren met een ASS moeite hebben in de sociale interactie is er vaak geen sprake van een *peer group* (Sullivan & Caterino, 2008; van Lieshout, 2009). Daarnaast kunnen jongeren met een verstandelijke beperking minder makkelijk terugvallen op hun *peer group*, omdat de scholen zich vaak verder van elkaar bevinden en zodra de jongere schoolverlater is de *peer group* snel verdwijnt (Gesell, Maris, van Berlo & van Haastrecht, 2010). Ook blijkt uit onderzoek dat jongeren met een verstandelijke beperking minder vaak seksuele voorlichting krijgen (Schaafsma, 2013).

Hierdoor krijgen ze weinig informatie over de psychoseksuele ontwikkeling en weten ze niet welk gedrag en seksuele handeling juist is en welke niet. Deze jongeren hebben behoefte aan informatie om de psychoseksuele ontwikkeling goed te laten verlopen. Op dit moment is dit ontoereikend en komt een gedeelte van deze jongeren in de problemen door slachtofferschap en/of grensoverschrijdend gedrag wat een probleem vormt voor de maatschappij.

Er is dus onderzoek gedaan naar de behoefte, rondom het onderwerp psychoseksuele ontwikkeling, van jongeren met een ASS en een LVB. In dit onderzoeksverslag zal te lezen zijn wat de behoeften van deze doelgroep zijn en worden aanbevelingen gedaan hoe Yulius een nieuwe training zou kunnen ontwikkelen die aansluit bij deze doelgroep. De behoeften van de jongeren en ouders zijn in dit onderzoek meegenomen zodat de Ik Puber-training ook hierbij kan aansluiten.

Hoofdstuk 2: Methodologie

Vanuit het vorige hoofdstuk kan een probleemstelling en een doelstelling worden geformuleerd.

Probleemstelling

De probleemstelling die uit de probleemanalyse is opgesteld luidt als volgt: Op dit moment komen veel aanvragen binnen voor jongeren met een autismespectrumstoornis (ASS) en een lager intelligentie quotiënt (IQ) dan 85. Wanneer niet aan deze vraag wordt voldaan, kan het uitmonden in het feit dat de jongeren te weinig kennis beschikken waardoor een gedeelte van deze jongeren in de problemen kan komen door slachtofferschap en/of grensoverschrijdend gedrag. Het probleem houdt in dat op dit moment geen training kan worden aangeboden die aansluit bij de vraag en de behoefte van de doelgroep.

Doelstelling

Vanuit deze probleemstelling is een doelstelling voor dit onderzoek opgesteld. De doelstelling van dit onderzoek is om de Ik Puber-training nog breder aan te kunnen bieden. Er is onderzocht op welke manier de training doorontwikkeld kan worden. Hierbij zijn de behoeften van de jongeren meegenomen. Zo kan met een nieuwe training een breder publiek worden bereikt. Hierdoor kan Yulius meer jongeren begeleiden in de fase van de puberteit.

Vraagstelling

Met deze kennis over het probleem en het doel wordt hieronder toegelicht waarom het van belang is dat de training moet worden doorontwikkeld om zo de doelgroep uit te breiden. Jongeren zijn seksuele wezens en dit gedrag wordt dan ook vertoond. De psychoseksuele ontwikkeling is een onderdeel van de gehele ontwikkeling. Dit maakt dan ook dat het gedeeltelijk samenvalt met de andere ontwikkelingsgebieden en het verloop daarvan. Om een goede ontwikkeling door te maken naar zelfwaardering en het kunnen hebben van een goede relatie is een goed verloop van de seksuele ontwikkeling nodig. Bij jongeren met een beperking is vaak sprake van een disharmonisch ontwikkelingsprofiel. Dit houdt in dat op bepaalde gebieden hun ontwikkeling niet gelijk loopt met hun kalenderleeftijd. Een voorbeeld hiervan kan zijn dat de jongere door zijn beperking geen schaamtegevoel kent. Dit kan ervoor zorgen dat een jongere bijvoorbeeld masturbeert in de woonkamer waar anderen bij zijn. Als in de ontwikkeling geen aandacht wordt besteed aan dit soort gedrag, kan dit uitmonden in grensoverschrijdend gedrag in een latere leeftijdsfase. Doordat jongeren met een beperking te weinig kennis, sociale- en/of emotionele vaardigheden bevatten zullen zij op andere manieren omgaan met hun seksuele ontwikkeling (Frans & Franck, 2010). Om hun ontwikkeling zo goed mogelijk te laten verlopen, zodat ze ook op andere gebieden, zoals zelfbeeld, goed ontwikkelen, is het van belang een training te ontwikkelen die aansluit bij hun mogelijkheden en niveau.

Dit heeft ervoor gezorgd dat Yulius de training wil doorontwikkelen om zo een grotere doelgroep te bereiken. Voor het doorontwikkelen van de Ik Puber-training is onderzocht wat de juiste manier is van leren voor deze jongeren met een ASS en een licht verstandelijke beperking (LVB). Ook zijn de behoeften van de jongeren rondom dit thema onderzocht. Hierbij is de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

‘Hoe kan de Ik Puber-training van Yulius te Rotterdam aangepast worden voor de jongeren met een autismespectrumstoornis en een intelligentie quotiënt lager dan 85/licht verstandelijke beperking?’

Deelvragen

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Welke behoeften en zorgen hebben ouders van jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking met betrekking tot de psychoseksuele ontwikkeling van hun kind?
- Naar wat voor informatie hebben jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking behoefte met betrekking tot hun psychoseksuele ontwikkeling?
- Welke aanpassingen in de doelen van de Ik Puber-training moeten aangebracht worden, zodat deze passend zijn voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?
- Welke vormgeving van de Ik Puber-training is passend voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?
- Welke aanpassingen in de inhoud van de Ik Puber-training moeten aangebracht worden, zodat deze passend is voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?

Praktijkgericht onderzoek

Onderzoeksbenadering

Tijdens het onderzoek is de kwalitatieve onderzoeksbenadering gehanteerd. Dit houdt in dat dit onderzoek zich richt op de werkelijkheid en hoe deze wordt ervaren. In dit onderzoek is onderzocht of de bestaande Ik Puber-training aangepast moet worden voor de doelgroep van het onderzoek. Hierin wordt de kennis van ouders/begeleiders, maar ook van de doelgroep zelf gebruikt. Hoe leren de jongeren met een ASS en een lager IQ dan 85 en hoe kan de Ik Puber-training daarop aansluiten. Er moest dus inzicht worden verkregen in hoe het leerproces van deze jongeren verloopt en over welke informatie ze al beschikken in het dagelijks leven. Er is in het onderzoek gekeken naar de leefwereld van de jongeren. Door de jongeren en ouders/begeleiders te interviewen, is de werkelijkheid van binnenuit bestudeerd. Daarbij is ook gebruik gemaakt van theorie over hoe deze doelgroep de informatie het beste aangereikt kan krijgen zodat het aansluit bij de informatieverwerking van deze jongeren (Migchelbrink, 2010).

Databronnen & Dataverzamelingstechnieken

Om dit te onderzoeken zijn interviews afgenomen met de ouders/begeleiders van deze jongeren, maar ook met de jongeren zelf om erachter te komen waar de behoeften liggen en wat voor informatie nodig is voor de Ik Puber-training. Vanuit deze behoeften en literatuuronderzoek is gekeken naar de bestaande Ik Puber-training en is geïnventariseerd of veranderingen moeten plaatsvinden in de huidige training. Er is dus gebruik gemaakt van open technieken door de doelgroep en hun ouders/begeleiders te interviewen en gebruik te maken van literatuur (Migchelbrink, 2010).

Type onderzoek

Dit onderzoek valt onder inventariserend onderzoek, omdat is geïnventariseerd over welke informatie de jongeren met een ASS en een LVB al beschikken. Daarnaast is ook gebruik gemaakt van behoefte onderzoek, omdat de behoeften rondom een training over de psychoseksuele ontwikkeling vanuit de doelgroep zijn onderzocht. Zo is de huidige situatie goed in kaart gebracht en onderzocht hoe de Ik Puber-training aangepast moet worden (Migchelbrink, 2010).

Dataverzameling

Databronnen

Migchelbrink (2010) geeft verschillende groepen van databronnen die geraadpleegd kunnen worden. De groepen die voor dit onderzoek gebruikt zijn, zijn individuele personen en literatuur. Tijdens het onderzoek zijn individuele personen geïnterviewd over de behoefte naar informatie over de psychoseksuele ontwikkeling. Hierbij fungeerden de ouders/begeleiders en de jongeren als individuele personen. De respondent was hierbij de jongere en de ouders/begeleiders waren de informanten. De rede hiervan is dat de jongeren zijn benaderd om gegevens te verkrijgen over ideeën en opvattingen van hun zelf. De ouders/begeleiders zijn geïnterviewd om gegevens over de jongeren te krijgen en fungeerden als een informant.

Literatuur is ook een databron die geraadpleegd is voor het onderzoek. Hierbij betreft het literatuur over de ontwikkeling van jongeren met een ASS en een LVB. De informatie uit de interviews wordt ondersteund met literatuur over wat aansluit bij hun ontwikkeling en beperking. Van daaruit zijn er passende aanbevelingen voor Yulius opgesteld voor de uiteindelijke doorontwikkeling van de Ik Puber-training. De geraadpleegde literatuur is vermeld in de bronvermelding aan het eind van dit document.

Dataverzamelingstechnieken

De interviews zijn individueel en mondeling afgenomen om zo zoveel mogelijk informatie te kunnen verzamelen. Wanneer beide ouders meewerkte aan het onderzoek, zijn ze samen in één interview geïnterviewd. De vragenlijsten die hierbij gebruikt zijn waren half gestructureerd, omdat er veel gebruik is gemaakt van open vragen. De vragenlijsten kunnen geraadpleegd worden in bijlage 1. Het was erg lastig om jongeren te vinden die mee wilde werken en die binnen de doelgroep van het onderzoek vielen. In totaal hebben er zeven jongeren meegewerkt, waarvan van vijf jongeren ook een interview heeft plaatsgevonden met de ouder(s). Van de overige twee jongeren heeft een interview plaats gevonden met de begeleider, omdat de ouders niet in staat waren om mee te doen aan het onderzoek wegens omstandigheden. Er was één jongere die op het laatste moment niet meer mee wilde werken. Echter heeft toen wel een interview plaats gevonden met de vader om toch data te kunnen verzamelen voor het onderzoek. Als laatste waren ook twee jongeren die geen passende antwoorden gaven op de interviewvragen, wat ervoor heeft gezorgd dat deze interviews zijn gestaakt na de eerste vragen. Er was opgemerkt dat de jongeren een te laag niveau hadden om passende antwoorden te kunnen geven op de vragen die werden gesteld. In de tabel op de volgende pagina is een overzicht te zien met extra informatie over de jongeren en ouders/begeleider die hebben meegedaan aan het onderzoek. Bij twee jongeren staat 'geen totaal IQ' vermeld. Er kon geen totaal IQ worden berekend door te veel verschil in de afzonderlijke gebieden. Wel vielen deze gebieden binnen de grenzen van het onderzoek. De kruisjes vermeld voor drie jongeren geven aan dat het interview met de jongere niet bruikbaar was voor het onderzoek.

Jongeren	Locatie	Totaal IQ	Leeftijd	2 ^e ondersteunend Interview
X Jongere 1	Yulius Ik Puber	IQ 60-67	19 jaar	Vader
Jongere 2	Bleyburg school	IQ 50	19 jaar	Moeder+Stiefvader
X Jongere 3	Bleyburg school	IQ 50-60	16 jaar	Moeder
Jongere 4	ASVZ Hordijk	Geen totaal IQ	20 jaar	Begeleider
Jongere 5	Yulius Ik Puber	IQ 80	17 jaar	Moeder
Jongere 6	ASVZ Hordijk	Geen totaal IQ	20 jaar	Begeleider
Jongere 7	Yulius MFC Paladijn	IQ 73	15 jaar	Moeder
X Jongere 8	Yulius MFC Paladijn	IQ 77	14 jaar	Vader

Hoofdstuk 3: Data-analyse

Data per deelvraag

Welke behoeften en zorgen hebben ouders van jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking met betrekking tot de psychoseksuele ontwikkeling van hun kind?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende vragen in de interviews gesteld:

- Wat voor gedrag zien jullie terug uit de puberteit in het gedrag van uw zoon/dochter?
- Wat voor seksuele voorlichting heeft uw zoon/dochter al gehad?
- Welke zorgen heeft u omtrent de puberteitsontwikkeling?
- Waar hebben jullie als ouder behoefte aan?

Uit de interviews is gebleken dat veel van de jongeren meer woede aanvallen krijgen en zich meer opstandig gaan gedragen in de puberteit. Wanneer je het hebt over seksualiteit dan blijkt een gedeelte van de jongeren hier nog helemaal niet mee bezig te zijn. Deze jongeren functioneren meer op kleuterniveau. Hierbij werden voorbeelden gegeven zoals lachen om een bloot lichaam of wanneer je praat over zoenen. De jongeren die wel seksueel actief zijn, zijn meer seksueel actief met zichzelf. Dit houden ze dan wel erg privé en daarnaast zorgen ze ervoor dat dit nauwelijks wordt opgemerkt door de omgeving. Ook kijken ze wel filmpjes op internet die te maken hebben met seksualiteit.

Een gedeelte van de jongeren hebben verschillende vormen gehad van seksuele voorlichting. Veel van de ouders zijn erg open en praten thuis veel over dit onderwerp. De meeste jongeren hebben basale seksuele voorlichting gehad op school. Twee van de acht jongeren hebben echt lessen op school gehad van Stichting MEE. Deze lessen gingen over seksualiteit, veilig vrijen, maar ook het aangeven van grenzen. Deze lessen waren gericht op jongeren met een verstandelijke beperking. Twee andere jongeren hebben lessen gehad over seksualiteit met de module 'puberteit en seks'. Ook hierin leren ze over vriendschap, verliefd zijn, verkering, vrijen en zwangerschap. De overige jongeren hebben echter alleen voorlichting gehad op school waarvan de ouders niet precies weten wat besproken is.

De ouders geven vooral aan dat er zorgen zijn over de beïnvloedbaarheid van hun zoon/dochter. Ze zijn bang dat ze slachtoffer worden van misbruik. Er wordt aangegeven dat hun zoon/dochter zo hun kleren uit zou trekken wanneer hierom gevraagd wordt. Dit zorgt voor een groter risico op seksueel misbruik. Niet zijn ze alleen bang voor seksueel misbruik, maar ook voor misbruik om hun goed gelovigheid. Bang dat ze ook op andere manieren beïnvloedbaar zijn en dus misbruikt worden. Een voorbeeld hiervan kan zijn het uitlenen van geldpassen. Wat hier ook aan te koppelen is, zijn verkeerde vrienden. Veel van de ouders geven aan dat ze bang zijn dat ze met verkeerde vrienden in aanmerking komen. Dit omdat ze vaak ook niet weten wat een goede vriendschap inhoudt. Door hun beïnvloedbaarheid kunnen ze het gedrag van deze vrienden overnemen en daardoor ook in de problemen komen. Hier zijn ze dan ook niet weerbaar genoeg in. Naast de zorgen om beïnvloedbaarheid zijn er ook zorgen over wat te vinden is op internet. Ze zijn bang dat ze dit als de werkelijkheid zien en dit gedrag zullen overnemen. Echter vertoont geen enkele jongere uit dit onderzoek seksueel grensoverschrijdend gedrag. Als laatste zijn ook veel zorgen rondom de toekomst van deze jongeren. Kunnen ze gelukkig worden met iemand en hoe kan dat dan vormgegeven worden.

Veel van de ouders zijn tevreden over hoe ze het hebben aangepakt. De vormen van seksuele voorlichting vonden ze erg prettig. Ze geven aan dat ze het fijn vonden dat het ook op school werd behandeld, omdat deze jongeren thuis niet zo gauw over dit onderwerp praten. Ook vinden de ouders het soms zelf erg lastig om over dit onderwerp in gesprek te gaan met hun zoon of dochter. Er is onder de ouders vooral behoefte naar informatie. Deze informatie moet gericht zijn op hoe ze zelf met hun zoon/dochter in gesprek kunnen gaan over deze onderwerpen. Ook is behoefte naar wat voor informatie je wel kan geven aan deze jongeren en welke je het beste niet kan vertellen. Veel ouders zijn bang dat het gedrag escaleert wanneer er wordt gesproken over onderwerpen die nog helemaal niet aan de orde zijn. Zo geven ze aan dat ze bang zijn dat hun zoon/dochter nieuwsgierig wordt wanneer een gesprek aangegaan wordt over veilig vrijen. Ze zijn bang dat hun zoon/dochter zullen doorslaan wanneer ze worden belast met informatie over seksualiteit waar ze nog helemaal niet mee bezig zijn. Daarnaast vragen ouders zich af wat voor gedrag bij de beperking hoort en wat voor gedrag echt te wijden is aan de puberteit. Er is dus ook behoefte aan informatie over gedrag dat aansluit bij de puberteit en de beperking van hun zoon/dochter.

Naar wat voor informatie hebben jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking behoefte met betrekking tot hun psychoseksuele ontwikkeling?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende vragen in de interviews gesteld:

- Waar denkt u dat uw zoon/dochter behoefte aan heeft?
- De Ik Puber-training bestaat uit de lessen hieronder. Over welke van deze thema's uit de lessen zou u voor uw zoon/dochter meer informatie willen en waarom?
- De Ik Puber-training bestaat uit de lessen hieronder. Over welke van deze thema's uit de lessen zou je meer informatie willen en waarom?

Tijdens de interviews konden jongeren moeilijk verwoorden wat hun behoeften zijn. Door ook de ouders te vragen naar de mogelijke behoeften van hun zoon/dochter is zoveel mogelijk informatie verkregen.

Ouders koppelen de behoefte van hun zoon/dochter vooral aan informatie over wat goed en fout is rondom seksualiteit en informatie over de puberteit. Daarbij is ook behoefte naar informatie over de verwarring die ze voelen, maar ook het aangeven van eigen en het weten wat grenzen van de ander zijn. Grenzen met betrekking van seksualiteit en gedrag dat hierbij hoort zijn ook punten waar de jongeren mee worstelen volgens de ouders. Hierbij gaat het om regels, zoals dat je je niet zomaar ergens uit kan kleden bijvoorbeeld.

Om de behoefte van jongeren te achterhalen zijn de lessen van de huidige Ik Puber-training met de jongeren doorgenomen. Hierbij is gekeken of de jongeren meer wilde weten over het onderwerp, of ze er al kennis over hadden, of ze het een leuk onderwerp vinden en of ze het moeilijk vinden om over te praten. Dit is in een overzicht te vinden in bijlage 3.

De huidige training bestaat uit de volgende lessen:

- Praten over puberteit
- Zo zie ik eruit
- Een goede eerste indruk
- Hoe noem je dat?
- Verandering tijdens de puberteit bij meisjes

- Verandering tijdens de puberteit bij jongens
- Vrijen met jezelf
- Vriendschap
- Verliefd zijn en zo...
- Twijfels en verwarring tijdens de puberteit
- Verliefd zijn en verkering
- Veilig vrijen
- De eerste keer
- Zwangerschap en geboorte
- Waar ligt jouw grens?
- Grenzen van jezelf en een ander
- Internet en contact maken
- Foute vriendjes en loverboys (Boudesteijn et. al., 2011).

De meerderheid van de jongeren heeft behoefte aan informatie over alle lessen. Daarbij hebben ook al veel jongeren kennis over de thema's uit de lessen en kunnen ze al zaken benoemen door de eerdere voorlichtingen die ze hebben gehad. Wel geven ze daarbij aan dat ze het graag nog eens zouden willen leren, omdat er al veel is vergeten. Veel van de onderwerpen worden als moeilijk ervaren door de jongeren. Veel vinden het moeilijk om over te praten en zich ervoor open te stellen. Er wordt vaak gezegd dat dit privé zaken zijn die ze liever voor zichzelf houden. De volgende lessen worden als minder moeilijk ervaren: 'zo zie ik er uit', 'vriendschap', 'zwangerschap en geboorte' en 'internetten en contact maken'. De overige onderwerpen worden ervaren als lastig om over te praten of zijn lastig van begrip. Ook vindt er veel weerstand plaats bij de volgende onderwerpen: 'vrijen met jezelf', 'veilig vrijen' en 'de eerste keer'.

Welke aanpassingen in de doelen van de Ik Puber-training moeten aangebracht worden, zodat deze passend zijn voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende vragen in de interviews gesteld:

- De doelen zijn als volgt. Welke van deze doelen vindt u het belangrijkste voor uw kind?
- Welke van deze doelen denkt u dat haalbaar is voor uw kind?

Het eerste doel dat gesteld wordt in de huidige Ik Puber-training is: 'Vergroten van kennis met betrekking tot puberteits-, seksualiteits- en lichamelijke ontwikkeling'. Alle vinden dit een belangrijk doel om aan te werken. Daarnaast wordt gezegd dat dit ook wel haalbaar kan zijn voor hun zoon/dochter. Eén ouder geeft aan dat dit deels haalbaar zou zijn voor haar zoon. Daarbij wordt aangegeven dat het alleen haalbaar is wanneer veel gebruik wordt gemaakt van plaatjes. Ook moet de informatie in kleine stukjes worden aangeboden, zodat ze dit goed kunnen verwerken. Wel wordt opgemerkt dat goed gekeken moet worden naar wat voor informatie nodig is per individu. Dit omdat sommige informatie, over bijvoorbeeld veilig vrijen, niet voor alle jongeren van toepassing is. Vaak zijn ze hier nog niet mee bezig en ook gezien hun ontwikkeling nog niet aan toe. Dit is een doel dat ook zou kunnen gelden voor een training voor deze doelgroep. Wel dient gebruik gemaakt te worden van visueel materiaal, zodat ze beter kunnen begrijpen wat wordt gezegd. Ook het aanbieden van informatie in kleine stapjes helpt om het sneller te begrijpen (Blokhuys & van Kooten, 2006).

Het volgende doel dat gesteld wordt in de huidige Ik Puber-training is: 'Vergroten van inzicht in eigen en andermans gevoelens met betrekking tot relatievorming en seksualiteit, om op een goede manier met deze gevoelens om te leren gaan'. De meerderheid van de ouders geeft aan dat dit wel een belangrijk doel is, maar dat dit voor hun zoon/dochter niet haalbaar zal zijn. Hierbij wordt als argument gegeven dat deze jongeren al moeite hebben met het typeren van hun eigen gevoelens. Dit maakt het extra lastig om met de gevoelens van anderen om te leren gaan. Zeker inzicht in andermans gevoelens zal niet haalbaar zijn. Ook de theorie laat zien dat door een onderontwikkeld *Theory of Mind* jongeren met een ASS niet in staat zijn om zich in te leven in de ander. Ook het inzicht in andermans gevoelens is daarbij niet haalbaar (Boudesteijn et.al, 2011; Rigter, 2012; Yirmiya & Shulman, 1996) Dit doel zal dus niet moeten worden opgenomen in een training voor deze doelgroep.

Het derde doel dat gesteld wordt in de huidige Ik Puber-training is: 'Ontwikkelen van vaardigheden en uitbreiden van het gedragsrepertoire, zodat jongeren met een ASS beter in staat zijn om op een juiste manier in hun behoefte aan seksualiteit te kunnen voorzien'. Twee ouders geven bij dit doel aan dat dit niet haalbaar zal zijn. De rest van de ouders geeft aan dat dit wel haalbaar zal zijn. De reden die wordt gegeven bij het niet haalbaar zijn, duidt op het niet actief zijn op seksueel gebied. Doordat hun zoon/dochter dus niet actief zijn, laten ze geen abnormale gedragsrepertoire zien omtrent hun behoefte aan seksualiteit. Zolang ze hier nog niet mee bezig zijn, vinden ouders het niet haalbaar. Wanneer ze wel seksueel actief zijn zal de jongere nieuwe gedragsrepertoires kunnen aanleren. Dit aanleren dient wel te gebeuren met voldoende ondersteuning en herhaling. Het gebruik van visueel materiaal en voorbeelden zal daarbij erg belangrijk zijn (Blokhuys & van Kooten, 2006). Bij het aanleren van vaardigheden is het belangrijk dat wordt uitgelegd wat acceptabel gedrag is en wanneer dit mag plaatsvinden. Er zijn voorbeelden dat een jongere met een ASS masturbeert op plaatsen waar dit niet acceptabel is. Wanneer wordt uitgelegd dat het niet erg is dat hij masturbeert, maar dat dat op zijn kamer moet, dan zal dit goed aan te leren zijn. De jongere zal hierbij veel herhaling nodig hebben en zal positief benaderd moeten worden wanneer hij zich aan de regels houdt. Zo zal de jongere dit gedragspatroon opnemen in zijn eigen gedragsrepertoire (Bosch & Suykerbuyk, 2000).

Het volgende doel dat gesteld wordt in de huidige Ik Puber-training is: 'Vergroten van zelfvertrouwen en de weerbaarheid ten aanzien van seksuele en sociale situaties'. Dit is een doel dat ook al blijkt uit de behoefte van ouders, omdat deze jongeren erg beïnvloedbaar zijn en daardoor niet weerbaar zijn tegen misbruik. Het merendeel van de ouders geven hier ook als antwoord dat dit deels haalbaar zal zijn voor hun zoon/dochter. Vaak zijn mensen met een verstandelijke beperking meer afhankelijk van omstanders om te kunnen functioneren. Daarbij wordt ze vaak informatie over het lichaam onthouden en weten daarbij ook niet wat normaal seksueel gedrag is en wat niet. Dit maakt dat ze minder weerbaar zijn, omdat ze dus geen kennis hebben over wat wel toelaatbaar is en wat niet. Door informatie op deze gebieden aan te bieden zullen ze weerbaarder worden, omdat ze dan over kennis beschikken die nodig is om te beslissen of bepaald (seksueel) gedrag toelaatbaar is. Echter blijft de beïnvloedbaarheid bestaan, want het is een onderdeel van hun beperking. Door de juiste informatie over seksuele situaties te verschaffen aan deze jongeren, zullen ze wel weerbaarder zijn tegen seksueel misbruik (Bosch & Suykerbuyk, 2000).

Goede voorlichting werkt hierin als een vorm van preventie (Bosch, 1995). Dit is dus een belangrijk doel wanneer je spreekt over deze doelgroep. Deze zal dus zeker opgenomen moeten worden in een training voor jongeren met een ASS en een LVB.

Het laatste doel van de huidige Ik Puber-training is: 'Seksueel inadequaar gedrag verminderen en seksueel slachtofferschap voorkomen'. Dit doel sluit eigenlijk heel erg aan bij de vorige twee doelen, omdat je door ze weerbaarder te maken ook het risico op seksueel slachtofferschap verkleint. Door het aanleren van een nieuw gedragsrepertoire kan ook seksueel inadequaar gedrag verminderen. Ook bij dit doel geven de ouders aan dat het deels haalbaar zal zijn, maar dat het zeker belangrijk is. Wel wordt erbij benoemd dat seksueel inadequaar gedrag niet wordt opgemerkt. Veel van de jongeren van het onderzoek zijn nog niet seksueel actief. Echter geeft de theorie aan dat de meerderheid van jongeren met een ASS seksueel actief zijn, ondanks dat er door de omgeving wordt gedacht van niet (Hellemans et. al., 2009). Ook dit doel blijft dus belangrijk om op te nemen in een training voor deze doelgroep.

Welke vormgeving van de Ik Puber-training is passend voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de overige vragen over de vorm van de training en praktische zaken van de training uit de interviews in bijlage 1 gesteld.

De meerderheid van de jongeren vindt de training interessant en leerzaam. Ze geven aan informatie te willen over de thema's en vinden het goed om hier nieuwe dingen over te leren. Met de jongeren is tijdens de interviews door de training heen gebladerd en is bij elke les stilgestaan. De quiz is iets waar alle jongeren positief over zijn. Over de inhoud van de quiz waren wel wat opmerkingen. Deze worden toegelicht in de volgende deelvraag.

Veel jongeren geven aan niet goed te kunnen lezen. Ouders geven hier ook aan dat zo min mogelijk gebruik gemaakt dient te worden van tekst. Wanneer tekst wordt gebruikt, dient dit goed ondersteunt te worden met visueel materiaal, zoals plaatjes. Dit om duidelijk te maken wat wordt bedoeld. Het gebruik van pictogrammen of plaatjes kan goede ondersteuning bieden voor deze jongeren. Visualisering is voor hen echt een aanvulling om informatie beter op te nemen (van Lieshout, 2009). Door tekortkomingen in de functionele intellectuele vaardigheden, zoals schools leren en lezen zal de informatie in kleine stukjes moeten worden aangeboden (Hengeveld, 2014). Het is voor deze doelgroep erg belangrijk om de informatie zo veel mogelijk te concretiseren en te visualiseren (Bosch, 1995). Jongeren geven dan ook aan dat het oefenen van de geleerde stof een goede aanvulling is. Dit helpt ook om de informatie te concretiseren. Ook geeft de meerderheid van de jongeren aan dat het gebruik van plaatjes erg functioneel is. Zo kunnen ze beter begrijpen en zien wat wordt bedoeld. Ook ouders vinden dit een goede basis dat gebruikt dient te worden bij seksuele voorlichting. Daarbij geven jongeren en ouders aan dat het gebruik van film een goede aanvulling kan zijn. Echter vinden twee jongeren dit juist niet fijn, omdat ze dat gênant vinden om naar te kijken. De literatuur geeft aan dat visueel materiaal en dus ook film een goede aanvulling is om nieuwe informatie te geven aan deze doelgroep (Bosch, 1995; Bosch & Suykerbuyk, 2000).

De huidige klus voor thuis uit de training wordt afgekeurd door de jongeren. Aangegeven wordt dat wanneer ze thuis zijn de dag wordt verwerkt en ze niet bezig willen zijn met nog meer prikkels en oefeningen. Jongeren met een ASS hebben dan ook een andere prikkelverwerking en hebben langer nodig om de informatie van de dag te verwerken. Thuis is hier een goed moment voor (Maassen, 2011; Zeevalking, 2000).

Wanneer je het hebt over de vorm en de praktische zaken van de training zullen wel veranderingen moeten plaatsvinden aan de huidige Ik Puber-training. Over tijdsspanning is erg veel verschil tussen de jongeren. Sommige jongeren en ouders geven aan dat 30 minuten maximaal is om iets aan te leren. Ook wordt gesproken over 5 á 10 minuten. De informatie zal wisselend en in kleine stukjes moeten worden aangeboden zodat de jongeren dit goed kunnen verwerken (Blokhuys & van Kooten, 2006). De training zal dus veel meer opgedeeld moeten worden in kleinere stukjes en niet in lessen van een uur. Om de informatie goed te kunnen verwerken, zal één les per week voldoende zijn (Assouline, Nicpon & Dockery, 2011). Wel dient elke week herhaling plaats te vinden van de geleerde informatie, zodat dit beter opgenomen kan worden (Blokhuys & van Kooten, 2006).

Twee van de jongeren en ouders geven aan dat het volgen van deze training het beste in een groepje kan plaatsvinden. Als argument geven ze hierbij dat dit goed is voor de interactie en dat er dan geleerd kan worden van de ander. Er kunnen meer ervaringen worden uitgewisseld. Echter zijn de overige zes jongeren en ouders het hier niet mee eens. Deze geven aan dat de training het beste individueel kan worden gegeven. De reden hiervan is dat de onderwerpen erg privé kunnen zijn en dat er opener over gesproken kan worden wanneer dit één op één gebeurt. Daarbij is individueel een aanvulling, omdat dan gekeken kan worden of de jongere alles begrijpt wat behandeld wordt. Ook wordt meer op het niveau en tempo van de jongere gewerkt, wanneer dit individueel aangeboden wordt. De theorie geeft ook aan dat dit de beste manier is om deze jongeren wat nieuws aan te leren (Sullivan & Caterino, 2008). De trainer die de training individueel gaat geven, dient wel een vertrouwenspersoon te zijn van de jongeren. Jongeren met een ASS hebben moeite in communicatie en vinden het daarbij lastig om met vreemden over deze onderwerpen in gesprek te gaan.

Als laatste is tijdens de interviews aandacht besteed aan de vorm van ouderbetrokkenheid bij de training. Alle ouders zouden graag op de hoogte worden gehouden via een verslag over wat is besproken in de les. Wanneer de jongere dan vragen heeft, kan er thuis ook over gesproken worden.. De jongeren waren hierin wat meer verdeeld. De meerderheid geeft aan dat ze het niet erg vinden wanneer ouders op de hoogte worden gesteld over welk onderwerp er is besproken. Echter geven ze hierbij wel aan dat bepaalde onderwerpen waarover de jongeren zelf wat vertellen niet aan de ouders doorgegeven moet worden. Dit zodat ze openlijk kunnen praten, zonder dat de ouders overal van op de hoogte zijn.

Welke aanpassingen in de inhoud van de Ik Puber-training moeten aangebracht worden, zodat deze passend is voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de overige vragen over de vorm van de training en praktische zaken van de training uit de interviews in bijlage 1 gesteld.

De quiz is een onderdeel van de training die wel gewaardeerd wordt door de jongeren. Ze vinden het fijn om te beginnen met een quiz om te kijken waar ze al kennis over hebben. Echter geven de ouders wel aan dat de quiz samen gemaakt moet worden. De quiz dient eigenlijk mondeling afgenomen te worden, zodat ze alle vragen goed zullen begrijpen. Door een minder ontwikkelde taalreceptie zal de jongere niet altijd begrijpen wat er wordt gezegd (Rigter, 2012). Om deze reden zullen sommige woorden ook omschreven moeten worden met voorbeelden, zodat duidelijkheid is wat de vraag precies inhoudt. Een voorbeeld hiervan is de vraag uit les 3: 'Welke gezichtsuitdrukkingen kan jij herkennen bij andere mensen?'. Het kan zijn dat de jongere het woord gezichtsuitdrukkingen niet begrijpt. Het is dan goed om hier voorbeelden van te geven, zodat de jongere weet wat het is. Er dient dus een controle plaats te vinden van elke quiz, omdat sommige vragen niet goed begrepen zullen worden. De vragen dienen geconcretiseerd te worden, zodat weinig interpretatie ruimte overblijft en de informatie zo duidelijk mogelijk wordt aangeboden (Bosch, 1995; Bosch & Suykerbuyk, 2000).

De oefeningen in de huidige Ik Puber-training worden door de jongeren als een echte aanvulling gezien. Ze vinden het fijn dat wat geleerd wordt ook geoefend kan worden zodat ze daar van kunnen leren. De theorie geeft ook aan dat oefenen en rollenspel goede technieken zijn om de jongeren vaardigheden aan te leren (Sullivan & Caterino, 2008). Daarentegen wordt over de klus voor thuis niet zo positief gedacht, zoals beschreven in de vorige deelvraag. De klus voor thuis kan dus beter worden weggelaten in een training voor deze doelgroep.

In de vorige deelvraag is al erg veel gesproken over de hoeveelheid tekst dat aansluit bij de doelgroep. Wanneer tekst wordt gebruikt, zal dit in korte kleine stukjes moeten zijn, zodat de jongeren dit goed kunnen verwerken. De inhoud van de training dient dus totaal anders opgebouwd te worden, omdat het nu voornamelijk uit tekst bestaat.

De huidige Ik Puber-training bestaat uit de verschillende thema's die onderverdeeld zijn in verschillende lessen. Deze zijn al eerder benoemd. Zoals eerder aangegeven is er eigenlijk wel behoefte aan informatie over de thema's van alle lessen. Echter wordt hierbij wel aangegeven dat dit echt per jongere bekeken moet worden en ook moet aansluiten bij de ontwikkelingsfase waarin ze verkeren. Zo zijn sommige jongeren totaal nog niet met seksualiteit bezig en hiermee dient met de onderwerpen 'vrijen met jezelf', 'de eerste keer', 'veilig vrijen' gewacht te worden tot dat de jongere hier met zijn ontwikkeling ook aan toe is.

Ook is tijdens de interviews aandacht besteed aan de doelen van de Ik Puber-training. In een eerdere deelvraag is hier uitgebreid besproken dat niet alle doelen haalbaar zullen zijn. Er is één doel dat absoluut niet haalbaar zal zijn voor de jongeren. Het betreft: 'Vergroten van inzicht in eigen en andermans gevoelens met betrekking tot relatievorming en seksualiteit, om op een goede manier met deze gevoelens om te leren gaan'. Deze zal dus niet opgenomen moeten worden in een training voor de doelgroep.

Beantwoorden van de onderzoeksvraag

- **‘Hoe kan de Ik Puber-training van Yulius te Rotterdam aangepast worden voor de jongeren met een autismespectrumstoornis en een intelligentie quotiënt lager dan 85/licht verstandelijke beperking?’**

Met behulp van de deelvragen kan de onderzoeksvraag worden beantwoord. De jongeren en ouders zijn eigenlijk erg tevreden over de huidige Ik Puber-training. De thema's die voorkomen in de training zijn thema's waar alle jongeren behoefte aan informatie over hebben. Echter dient wel gekeken te worden of elke jongere alle lessen en dus alles dient te doorlopen aansluitend aan zijn ontwikkeling.

De opbouw van de training is ook een deel waar de jongeren en ouders positief over zijn. De quiz kan blijven bestaan in een training voor deze doelgroep. Echter zal goed gekeken moeten worden naar de vormgeving van de quiz bij elke les. Hier zullen meer toelichtingen en voorbeelden moeten worden gegeven bij de vragen, zodat de jongeren beter in staat zijn de vragen te beantwoorden. De oefeningen in de training kunnen ook blijven bestaan, omdat de jongeren aangeven het erg fijn te vinden om te oefenen. Zo kunnen ze de geleerde kennis oefenen voordat ze het gebruiken in de praktijk. Dit maakt het ook duidelijker en concreter voor de jongeren en dat is waar behoefte aan is binnen deze doelgroep. De klus voor thuis dient eigenlijk niet ingezet te moeten worden bij deze doelgroep, omdat ze op een dag zoveel prikkels en informatie krijgen om te verwerken. Thuis is dan ruimte voor ontspanning. Echter kan door de ouders wel ruimte gemaakt worden om thuis over het onderwerp in gesprek te gaan, zodat de informatie weer even herhaald wordt. Dit helpt de jongere om de informatie te verwerken en op te slaan.

Aan de inhoud van de training dienen wel veranderingen plaats te vinden om het geschikt te maken voor deze doelgroep. Er zal zo min mogelijk gebruik gemaakt moeten worden van tekst en meer gebruik van visueel materiaal. Deze doelgroep verwerkt de informatie het beste wanneer het is geconcretiseerd en gevisualiseerd. Hierbij zouden aanvullende filmpjes ook een goede optie zijn om nieuwe informatie aan te bieden.

De doelen van de training zullen ook aangepast moeten worden, omdat er één doel is dat absoluut niet haalbaar is voor deze jongeren, namelijk 'Vergroten van inzicht in eigen en andermans gevoelens met betrekking tot relatievorming en seksualiteit, om op een goede manier met deze gevoelens om te leren gaan'. De andere doelen blijven erg belangrijk en dienen ook opgenomen te worden bij een training voor deze doelgroep. De overige doelen kunnen tot een zekere hoogte haalbaar zijn wanneer dit wordt aangeboden in kleine stapjes met visueel materiaal.

Aan de invulling van de training dienen ook wat veranderen gemaakt te worden. De concentratie van deze doelgroep is maximaal 30 minuten, waardoor aanpassingen moet worden gedaan aan de lessen. De informatie zal meer verdeeld moeten worden in kleinere stukjes. Daarnaast geeft de meerderheid van de ouders en jongeren aan dat de training het beste individueel gevolgd kan worden. De training dient dan ook door een vertrouwenspersoon gegeven te worden, zodat de jongere diegene ook vertrouwt en over deze thema's in gesprek durft te gaan.

De ouderbetrokkenheid kan eigenlijk hetzelfde ingevuld worden als bij de huidige Ik Puber-training. De ouders vinden het fijn om door middel van een verslag over wat er in de lessen besproken is op de hoogte gehouden te worden. De jongeren vinden dit ook geen probleem, maar wanneer er privé zaken zijn besproken houden de jongeren deze liever voor zichzelf. Deze zullen dan niet aan ouders doorgespeeld moeten worden.

Als laatste dient de hulpverlener een bepaalde houding aan te nemen bij deze doelgroep. Het is belangrijk dat de hulpverlener een proactieve en structurerende houding aanneemt. Dit houdt in dat hij het gesprek moet ordenen, samenvatten en veel moet doorvragen. Hierbij moet er geen beroep worden gedaan op het zelfinzicht, zelfbewustwording en reflectie. Dit omdat de jongeren met een ASS hier niet toe in staat zijn (van Lieshout, 2009).

Hoofdstuk 4: Conclusie

Conclusie per deelvraag

Voor de eerste deelvraag, *‘Welke behoeften en zorgen hebben ouders van jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking met betrekking tot de psychoseksuele ontwikkeling van hun kind?’*, kan geconcludeerd worden dat vooral zorgen bestaan over de beïnvloedbaarheid van de jongeren. Ouders zijn bang dat ze slachtoffer worden van (seksueel) misbruik. Daarnaast is ook veel angst voor filmpjes van het internet en zijn ze bang dat de jongeren dit zien als normaal gedrag. Ook zijn er zorgen over de toekomst en relatievorming van hun zoon/dochter. Daarbij hebben de ouders vooral behoefte aan informatie over hoe ze zelf in gesprek kunnen gaan met hun zoon/dochter en welke onderwerpen er besproken kunnen worden. Informatie over het gedrag dat voortkomt uit de puberteit of juist uit de beperking is ook iets waar de ouders behoefte aan hebben. Als laatste vinden ze het prettig dat seksuele voorlichting wordt gegeven op school en blijft hier ook behoefte naar bestaan.

Voor de tweede deelvraag, *‘Naar wat voor informatie hebben jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking behoefte met betrekking tot hun psychoseksuele ontwikkeling?’*, is uit de resultaten te concluderen dat er behoefte is naar informatie over alle onderwerpen van de Ik Puber-training. Ondanks dat er vaak al kennis is over het onderwerp, vragen ze naar herhaling en zouden ze het fijn vinden er nogmaals over te leren. Echter is wel weerstand op bepaalde onderwerpen en vinden ze het ook lastig om in gesprek te gaan over deze onderwerpen.

Voor de volgende deelvraag, *‘Welke aanpassingen in de doelen van de Ik Puber-training moeten aangebracht worden, zodat deze passend zijn voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?’*, kan geconcludeerd worden dat één doel niet aansluit bij de doelgroep. Het betreft het doel ‘Vergroten van inzicht in eigen en andermans gevoelens met betrekking tot relatievorming en seksualiteit, om op een goede manier met deze gevoelens om te leren gaan’. Dit doel zal niet haalbaar zijn voor deze jongeren. De andere doelen blijven erg belangrijk en kunnen tot een zekere hoogte haalbaar zijn wanneer dit wordt aangeboden in kleine stapjes met visueel materiaal.

Voor de deelvraag, *‘Welke vormgeving van de Ik Puber-training is passend voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?’*, is te concluderen dat goed gekeken zal moeten worden naar de vormgeving van de quiz bij elke les. Hier zullen meer toelichtingen en voorbeelden moeten worden toegevoegd bij de vragen. Zo zijn de jongeren beter in staat de vragen te beantwoorden. Daarbij is lezen door tekortkomingen in de intellectuele functies erg moeilijk voor deze doelgroep. Er zal dus zo min mogelijk gebruik gemaakt moeten worden van tekst. Het gebruik van veel plaatjes en film zou een goede aanvulling zijn bij de training. Visueel materiaal werkt erg goed voor deze doelgroep. De concentratie van deze doelgroep is maximaal 30 minuten, waardoor aanpassingen moet worden gedaan aan de lessen. De informatie zal meer verdeeld moeten worden in kleinere stukjes.

Daarnaast geeft de meerderheid van de ouders en jongeren aan dat de training het beste individueel gegeven kan worden. De training dient dan ook door een vertrouwenspersoon gegeven te worden, zodat de jongere deze persoon vertrouwt. Hierdoor zullen de jongeren beter in staat zijn om over deze thema's in gesprek te gaan. Als laatste vinden ouders het fijn om door middel van een verslag op de hoogte gehouden te worden over wat in de lessen besproken is. De jongeren vinden het niet erg wanneer aan de ouders wordt vermeld welke onderwerpen aan bod zijn gekomen in de les. Echter houden ze de echte inhoud over het gesprek liever voor zichzelf.

Voor de laatste deelvraag, 'Welke aanpassingen in de inhoud van de Ik Puber-training moeten aangebracht worden, zodat deze passend is voor jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking?', is te concluderen dat er goed gekeken moet worden naar de quiz en deze aangepast moet worden aan de leermogelijkheden van de doelgroep. Daarbij dient gebruik gemaakt te worden van oefeningen. De hoeveelheid tekst zal drastisch verminderd moeten worden om het voor deze doelgroep effectief te maken. Er hoeven geen veranderingen aangebracht te worden aan de thema's in de lessen, maar er dient wel goed gekeken te worden of elke jongere alle lessen dient te doorlopen. Als laatste dienen de doelen aangepast te worden aan de doelgroep door een eerder genoemd doel te verwijderen.

Algemene conclusie

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat er zeker behoefte is aan een training voor jongeren met een ASS en een LVB over de psychoseksuele ontwikkeling. Vaak beschikken de jongeren wel over informatie via school of via eigen initiatief van de ouders. Echter blijft de behoefte aan herhaling van informatie bestaan. Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat de huidige training een goede basis vormt voor de behoefte van de jongeren en ouders. Echter dient wel goed gekeken te worden naar het gebruik van tekst en de opbouw van informatie. Om een training te ontwikkelen voor jongeren met een ASS en een LVB kan de huidige Ik Puber-training als basis worden genomen. Daarbij zal meer gebruikt gemaakt moeten worden van visueel materiaal die aansluit bij de doelgroep.

Hoofdstuk 5: Aanbevelingen

Vanuit de uitkomsten van het onderzoek zijn aanbevelingen voor de Yulius Academie opgesteld.

Aanbeveling 1:

De huidige Ik Puber-training dient als basis gebruikt te worden voor het doorontwikkelen van de training voor deze doelgroep. Echter dient er wel per jongeren gekeken te worden naar wat hij/zij nodig heeft aan lessen. Hierin zal maatwerk geleverd moeten worden.

Tijdens het onderzoek bleken de jongeren met een intelligentie quotiënt (IQ) boven de 70 redelijk in staat om de vragen te beantwoorden. Jongeren met een IQ onder de 70 hadden veel moeite om over de onderwerpen te praten en om de vragen te beantwoorden. De ouders van de jongeren met een IQ onder de 70 geven ook aan dat maatwerk geleverd moet worden voor deze doelgroep. Elke jongere is anders en zit in een andere ontwikkelingsfase. De jongeren met een lager IQ dwalen erg snel af naar onderwerpen waar zij over willen praten en raken hun concentratie over andere onderwerpen snel kwijt. Echter was één jongeren met een IQ tussen de 50-60 wel goed in staat de vragen in het interview te beantwoorden. Wel worden jongeren die verbaal sterk zijn vaak overschat, omdat ze zich verbaal redelijk goed staande kunnen houden (Kraijer, 2004).

Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat sommige jongeren nog niet bij de seksuele ontwikkeling zijn die bij de leeftijd hoort. Dit maakt dat bepaalde onderwerpen uit de training later ingezet moeten worden, wanneer het aansluit bij de ontwikkelingsfase waarin ze zitten. Wanneer situaties herkenbaar zijn voor deze jongeren, zullen ze het ook beter begrijpen en opnemen (Blokhuys & van Kooten, 2006). De onderwerpen 'vrijen met jezelf', 'veilig vrijen', 'de eerste keer' en 'zwangerschap en geboorte' dienen dus later ingezet te worden. Ook dient gekeken te worden naar de mogelijkheid van de opname van informatie van de jongere. De ene jongere heeft genoeg aan de basale en algemene informatie over het onderwerp, terwijl de andere jongere meer behoefte heeft aan wat meer aanvullende informatie. Hierin dient maatwerk geleverd te worden.

Wel spreken de onderwerpen de jongeren en de ouders uit het onderzoek aan en dienen dus wel als basis gebruikt te worden bij het doorontwikkelen van de training.

Aanbeveling 2:

De nieuwe Ik Puber-training dient weinig tekst te bevatten en er zal nog meer gebruik gemaakt moeten worden van visueel materiaal.

Veel jongeren geven ook aan niet goed te kunnen lezen. Ouders geven hier aan dat er zo min mogelijk gebruik gemaakt dient te worden van tekst. Wanneer er tekst wordt gebruikt, dient dit goed ondersteund te worden met visueel materiaal, zoals plaatjes. Dit om duidelijk te maken wat wordt bedoeld. Het gebruik van pictogrammen of plaatjes kan goede ondersteuning bieden voor deze jongeren. Visualisering is voor hen echt een aanvulling om informatie beter op te nemen (van Lieshout, 2009). Door tekortkomingen in de intellectuele functies, zoals schools leren en lezen zal de informatie in kleine stukjes moeten worden aangeboden (Hengeveld, 2014). Het is voor deze doelgroep erg belangrijk om de informatie zo veel mogelijk te concretiseren en te visualiseren (Bosch, 1995). Jongeren geven dan ook aan dat het oefenen van de geleerde stof een goede aanvulling is. Dit helpt om de informatie te concretiseren. Ook geeft de meerderheid van de jongeren aan dat het gebruik van plaatjes erg functioneel is. Zo kunnen ze beter begrijpen en zien wat er wordt bedoeld. Ook ouders vinden dit een goede basis dat gebruikt dient te worden bij seksuele voorlichting.

Aanbeveling 3:

Er zal ook meer gebruik gemaakt kunnen worden van filmmateriaal om bepaalde onderwerpen te visualiseren en te concretiseren voor de doelgroep. Dit is een optimale manier voor deze jongeren om informatie op te nemen en te verwerken.

Deze aanbeveling groeit eigenlijk vanuit de vorige aanbeveling. De theorie laat zien dat deze doelgroep behoefte heeft aan visualisering om de informatie zo goed mogelijk te kunnen verwerken. Ook de jongeren en ouders uit het onderzoek vinden het gebruik van film een goede aanvulling. Echter vinden twee jongeren dit juist niet fijn, omdat ze dat gênant vinden om naar te kijken. (Bosch, 1995; Bosch & Suykerbuyk, 2000).

Stichting ookjij.nl heeft een website ontwikkeld, www.ookjij.nl, die simpele animatiefilmpjes bevat over bijvoorbeeld het onderwerp verkering. Hierbij laten ze zien hoe je je grenzen kan aangeven met betrekking tot seksualiteit en hoe je kan zien of de ander het prettig vindt. Dit heeft de informatie eigenlijk gevisualiseerd. Hierdoor is de jongere ook in de gelegenheid om het thuis nog eens te bekijken. Stichting ookjij.nl is een stichting dat internet toegankelijk wil maken voor mensen met een verstandelijke beperking. Er wordt bijna geen gebruik gemaakt van tekst en alles op de site wordt voorgelezen. Dit maakt het erg geschikt voor onze doelgroep (Stichting ookjij.nl, 2012).

Edusex is een stichting die zich bezig houdt met voorlichting aan mensen met een beperking. Daarbij ontwikkelen ze ook voorlichtingsmateriaal voor deze doelgroep. Zij beschikken over verschillende dvd's met voorlichting over seksualiteit. Hierbij hebben ze ook erotische en soft porno dvd's. Met behulp van dit visuele materiaal zullen de verschillen tussen goed en fout beter uitgelegd kunnen worden aan de jongeren (Edusex, n.d.).

Aanbeveling 4:

Er is al veel materiaal ontwikkeld rondom seksualiteit voor jongeren met een verstandelijke beperking. Dit materiaal kan gebruikt worden en zal waar nodig aangepast moeten worden aan de behoefte van jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking.

Edusex is bij de vorige deelvraag ook al aan bod gekomen. Ze beschikken niet alleen over dvd's maar ook over allerlei ander voorlichtingsmateriaal voor deze doelgroep. Er zijn voorlichtingskoffers op maat, plaat- en foto materiaal, tastbaar 3D materiaal, hulpmiddelen, spelmaterialen en nog veel meer voorlichtingsmateriaal dat gebruikt kan worden voor deze doelgroep (Edusex, n.d.).

Een website die erg leerzaam kan zijn voor de jongeren is van sense. De website is als volgt: <http://www.sense.info/>. Dit is een website met veel informatie over seksualiteit. Het is opgezet door Rutger WPF en GGD Nederland. Hier richten ze zich niet alleen op seksualiteit, maar eigenlijk ook op alles daaromheen net als de Ik Puber-training. Er is informatie te vinden over liefde en relaties, ontdekken van jezelf, ontdekken van je lichaam, grenzen aangeven, cultuur en geloof, seks en internet en nog over veel meer. Daarnaast kan je op deze website ook terecht voor advies. Er is een chat opgesteld waar jongeren vragen anoniem kunnen stellen (Sense, n.d.).

Bosch en Suykerbuyk zijn seksuoloog en orthopedagoog en zijn ervaringsdeskundigen op dit gebied. Ze werken als trainer/adviseur en hebben veel boeken gepubliceerd rondom het thema seksualiteit. Ook geven ze congressen en trainingen, maar beschikken ze ook over boeken en spelmaterialen op het gebied van seksualiteit, relatievorming en voorlichting voor mensen met een verstandelijke beperking (Bosch & Suykerbuyk, 2014).

Daarnaast is er een website die is opgericht door Rutgers WPF, Movisie en Vilans, waar professionals die werken met mensen met een verstandelijke beperking terecht kunnen voor informatie. De website bezit over een databank met instrumenten en materialen over seksualiteit. Hierbij wordt ook gericht op preventie, signalering en behandeling van seksueel geweld. Deze website heet *begrens de liefde* en is als volgt: <http://www.begrensdeliefde.nl/> (*begrens de liefde*, n.d.).

Ook Rutgers WPF is een kenniscentrum voor seksualiteit. Bij deze stichting is erg veel informatie en materiaal te vinden rondom seksualiteit. Ook hebben ze materiaal die gericht is op mensen met een beperking. Er zijn verschillende materialen, zoals spel, boeken, dvd's en nog veel meer (Rutgers WPF, n.d.).

Er zijn nog veel meer materialen verkrijgbaar rondom dit thema. Dit waren enkele voorbeelden die vooral gericht waren op mensen met een verstandelijke beperking. Echter dient wel goed gekeken te worden of deze ook geschikt zijn voor jongeren met een ASS. Wanneer je naar het niveau kijkt, sluit dit in ieder geval goed aan bij de doelgroep en zal de informatie goed te begrijpen zijn met deze materialen en informatie.

Aanbeveling 5:

Er zal een vervolgonderzoek gestart moeten worden naar de cognitieve ontwikkeling van de doelgroep en de manier van informatie verwerking om de training zo optimaal mogelijk te laten aansluiten bij de doelgroep.

Tijdens het onderzoek bleek dat deze jongeren een aparte en gerichte benadering nodig hebben om alles om zich heen te kunnen begrijpen. De interviewvragen bleken erg lastig te beantwoorden voor deze jongeren. Uit onderzoek is gebleken dat het werkgeheugen van jongeren met een LVB een vertraagde ontwikkeling doormaakt. Het werkgeheugen kan beschreven worden als het opslaan en bewerken van informatie dat binnenkomt. Het onthouden, maar ook het verwerken van informatie is erg moeilijk voor deze jongeren. De belangrijkste informatie verzamelen uit een grote hoeveelheid informatie is dan ook onmogelijk voor hen. Het onderscheiden van hoofd- en bijzaken is daarbij ook erg lastig. Door deze vertraagde ontwikkeling blijft vaak ook het taalgebruik en vooral het taalbegrip erg achter op leeftijdsgenoten. Het begrijpen van wat gezegd wordt, is hierdoor erg moeilijk voor deze jongeren. Als laatste is meta-cognitie iets dat ook achterblijft in hun ontwikkeling. Metacognitie is niets anders dan je eigen leerproces onderkennen en deze kennis gebruiken om in nieuwe situaties toe te passen en hiervan te leren. Reflectie is iets waar deze jongeren bijna niet toe in staat zijn (Zoon, 2012).

Om de informatie van de training dus zo goed mogelijk te laten aansluiten, dient meer onderzoek gedaan te worden naar de informatieverwerking. Er zal gekeken moeten worden naar op welke manieren de informatieverwerking het beste verloopt en hoe de thema's en lessen van de Ik Puber-training hierbij aan kan sluiten.

Hoofdstuk 6: Discussie en Evaluatie

Bruikbaarheid

Migchelbrink (2010) geeft bepaalde punten aan die als voorwaarden dienen voor het leveren van bruikbare kennis. Eén van de voorwaarden om het bruikbaar te maken is dat het onderzoek voortkomt uit de alledaagse praktijk, maar ook uit de wensen van de instelling. Dit onderzoek is gegroeid vanuit een vraag bij de Yulius Academie te Rotterdam. Het onderzoek is toegespitst op een probleem dat bij Yulius speelt. Er zijn namelijk verschillende aanvragen van jongeren met een autismespectrumstoornis (ASS) met een lager intelligentie quotiënt (IQ) dan 85 voor de Ik Puber-training geweest. Echter is de huidige Ik Puber-training niet geschikt voor deze doelgroep. Dit onderzoek is bruikbaar voor de organisatie, omdat het de behoefte van de doelgroep heeft onderzocht om zo de training te kunnen laten aansluiten bij de doelgroep. Door dit in kaart gebracht te hebben, kan Yulius dit toepassen in de praktijk om zo een nieuwe training te ontwikkelen voor de doelgroep.

Daarnaast wordt ook de eis gesteld dat de aangedragen resultaten voldoende informatie moeten bevatten over de onderzochte werkelijkheid. Tijdens het onderzoek zijn interviews afgenomen bij jongeren en hun ouders. In deze interviews is naar de opvattingen en wensen van deze mensen in de praktijk gevraagd. De resultaten bestaan dan ook uit een weergave van de behoefte van de doelgroep.

Door naast het onderzoek ook deels werkzaam te zijn geweest in de organisatie heb ik meer domeinkennis opgedaan over de problematiek. Daarnaast door theorie in het stuk te betrekken is de noodzaak van het onderzoek ook duidelijk geworden.

Doordat het onderzoek uit een praktijkprobleem is gegroeid en de behoefte in kaart heeft gebracht is het zeker bruikbaar voor Yulius. De aanbevelingen laten duidelijk zien wat belangrijk is voor deze doelgroep en zo heeft Yulius ook een goed beeld van hoe de training hierbij aan kan sluiten.

Validiteit en betrouwbaarheid

Migchelbrink (2010) geeft bepaalde punten aan die als voorwaarden dienen voor een goede validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek. Hieronder wordt beschreven of dit onderzoek aan de hand van deze punten betrouwbaar kan worden genoemd.

Voor het onderzoek zijn acht jongeren met een ASS en een LVB en hun ouders ondervraagd. Dit is een kleine groep van de totale populatie die onder deze criteria valt. Dit maakt dat dit onderzoek dan ook niet de gehele werkelijkheid weerspiegelt.

Daarnaast bleken de vragen van de interviews erg moeilijk te beantwoorden voor de jongeren. Dit maakt dat het kan zijn dat niet alle vragen begrepen zijn zoals ze waren bedoeld. Het gevolg hiervan is dat ze vragen hebben beantwoord, waarvan ze eigenlijk niet wisten wat ze precies moesten antwoorden. Dit kan de betrouwbaarheid verkleinen.

Daarentegen zijn ook de ouders betrokken bij het onderzoek. Door de ouders te betrekken en te vragen naar informatie over hun kinderen is de betrouwbaarheid van het onderzoek wat vergroot. De ouders waren goed in staat om hun kinderen te beschrijven en konden veel informatie geven over de behoefte van hun kinderen. Wel kunnen deze antwoorden subjectief van aard zijn, omdat de ouder zijn eigen mening hierin meeneemt. Dit kan de resultaten weer minder betrouwbaar maken. De interviews met de jongeren vonden individueel plaats waardoor voor hun genoeg ruimte was om over dit onderwerp in gesprek te gaan. Daarbij vonden de interviews plaats in een rustige ruimte waardoor voor hun voldoende tijd, ruimte en aandacht was om over dit onderwerp in gesprek te gaan en om zich goed te kunnen concentreren op de vragen.

Door de begrippen die binnen het onderzoek vallen uitgebreid te beschrijven, zijn er geen verschillende interpretaties ontstaan. Het betreft hier de begrippen een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking. Alle jongeren die mee hebben gewerkt aan het onderzoek beschikken dan ook over een diagnose in het autismespectrum en hebben een IQ lager dan 85. Als laatste is ook sprake van triangulatie bij dit onderzoek dat de validiteit en betrouwbaarheid vergroot. Dit houdt in dat via verschillende kanten en perspectieven hetzelfde probleem wordt onderzocht. In dit geval is gebruik gemaakt van interviews en literatuur. Ook door zowel de ouders als de jongeren te interviewen is het onderzoek belicht vanuit verschillende perspectieven.

Evaluatie

In de literatuur wordt veel gesproken over slachtofferschap en seksueel grensoverschrijdend gedrag binnen de doelgroep. De doelgroep heeft een grotere kans om slachtoffer te worden van seksueel misbruik of om grensoverschrijdend gedrag te laten zien. Uit het onderzoek kwam dit echter niet naar voren. Vanuit ouders is vooral angst voor slachtofferschap, omdat aangegeven wordt dat hun zoon/dochter niet seksueel actief is. Dit was wel een eye-opener, omdat vanuit de theorie een beeld ontstaat, die in de praktijk ook anders kan zijn. Met de acht jongeren uit het onderzoek, wordt niet de gehele werkelijkheid weergegeven.

Tijdens het onderzoek vormde de drempel die dit onderwerp met zich meebrengt een uitdaging of zelfs een obstakel. Seksualiteit is voor veel mensen een beladen onderwerp en daardoor wordt er weinig over gesproken. Tijdens het zoeken naar geschikte jongeren voor het onderzoek is dit ook opgemerkt. Seksualiteit zorgde bij veel mensen voor een hoge drempel. Dit maakte het extra lastig om jongeren en ouders te vinden die bereid waren om over het onderwerp puberteit en seksualiteit in gesprek te gaan voor het onderzoek. Dit maakte het extra lastig om een groot aantal jongeren te vinden die bereid waren om mee te werken aan het onderzoek.

Toen de deadline dichterbij kwam, ontstond er tijdsnood. De rede hiervan is dat het in contact komen met de doelgroep en de ouders meer tijd in beslag heeft genomen dan was voorzien. De afhankelijkheid van de beschikbaarheid van de jongeren en de ouders was daarbij een groot struikelblok. Hierdoor was het lastig om de interviews in te plannen in de korte tijd die beschikbaar was om data te verzamelen. Door in de toekomst eerder te beginnen met het leggen van contact, bestaat een mogelijkheid om meer data te verkrijgen. Eigenlijk dient tijdens het opzetten van het plan van aanpak al contact gelegd te worden met de te onderzoeken doelgroep. Zo kunnen er direct afspraken gepland worden vanaf het moment dat er een GO is voor het onderzoeksplan.

Op een moment vond contact plaats met de organisatie 'Het veilige huis' dat seksuele voorlichting geeft aan mensen met een beperking. Na het sturen van de vragenlijst besloot de organisatie dat de interviews niet bij hun cliënten konden worden afgenomen. Als feedback werd genoemd dat de vragenlijsten de jongeren zouden kunnen overvragen en dat wilde de organisatie voorkomen. Het was begrijpelijk dat 'Het veilige huis' niet open stond om de interviews bij hun cliënten af te nemen. Tijdens het afnemen van de interviews is opgemerkt dat veel vragen lastig te beantwoorden waren voor de jongeren. Wanneer erop terug gekeken wordt, had er eerst een vooronderzoek plaats moeten vinden naar wat voor vragen geschikt zijn voor de doelgroep. Ondanks de ervaring met de doelgroep, was het lastig om een vragenlijst op te stellen die aansloot bij de doelgroep.

Als laatste is er nog een positief punt te benoemen van het onderzoek. In totaal zijn er acht jongeren gevonden die bereid waren om mee te werken aan het onderzoek. Dit ondanks de twijfels in het begin over of er überhaupt jongeren gevonden konden worden. Door het gebruik van verschillende kanalen zoals Yulius, ASVZ en speciaal onderwijs is ondanks de lastige doelgroep redelijk wat data verzameld.

Bronvermelding

- Ackermann, M., Osseweijer, E., Schmidt, H., & Molen, H. van der (2007). *Zelf leren schrijven: schrijfvaardigheid voor psychologie, pedagogiek, en sociale wetenschappen*. Amsterdam: Boom.
- Assouline, S. G., Nicpon, M. G., & Dockery, L. (2011). Predicting the academic achievement of gifted students with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42, 1781-1789.
- Begrens de liefde. (n.d.). *Over begrensdeliefde.nl*. Verkregen op 20 mei, van <http://www.begrensdeliefde.nl/overdezesite>
- Belie, E. de, & Hove, G. van (2003). Kwetsbaarheid en veerkracht van mensen met een verstandelijke beperking; Reflecties met betrekking tot preventie van en hulpverlening bij seksueel misbruik. [Elektronische versie] *TOKK*, 28, 2-17.
- Blokhuis, A., & Kooten, N. van (2006). *Je luistert wel, maar je hoort me niet. Over communicatie met mensen met een verstandelijke beperking*. Amersfoort: Uitgeverij Agiel.
- Bosch, E. (1995). *Seksualiteit en relatievorming van mensen met een verstandelijke handicap. Een praktijk- en discussieboek*. Baarn: Nelissen B.V.
- Bosch, E., & Suykerbuyk, E. (2014). *Visie*. Verkregen op 20 mei, 2014 van http://bosch-suykerbuyk.nl/?page_id=2
- Bosch, E., & Suykerbuyk, E. (2000). *Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap. De kunst van het verstaan*. Baarn: H. Nelissen B.V.
- Boudesteijn, F., Vegt, E.J.N. van der, Visser, K., Tick, N., & Maras, A. (2011). *Psychoseksuele ontwikkeling bij adolescenten met een autismespectrumstoornis; Ik Puber-training*. Assen: Koninklijke van Gorcum BV.
- Buntinx, W.H.E. (n.d.). *Wat is een verstandelijke handicap?* Verkregen op 22 oktober, 2012 van http://buntinx.org/yahoo_site_admin/assets/docs/Artikel_AAMR_model_2003_NTZ.286121137.pdf
- Donk, C. van der, & Lanen, B. van (2011). *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn*. Bussum: Coutinho.
- Edusex. (n.d.). *Informatie*. Verkregen op 20 mei, 2014 van <http://www.edusex.nl/informatie/>
- Edusex. (n.d.). *Winkel*. Verkregen op 20 mei, 2014 van <http://www.edusex.nl/webwinkel/>

- Frans, E., & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem: praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Gesell, S., Maris, S., Berlo, W. van, & Haastrecht, P. van (2010). *Slapende honden wakker maken?* Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Hellemans, H., Vermeulen, P., Conix, G., & Lameillieure, L. de (2009). *Seks@autisme.kom*. Berchem: EPO.
- Hengeveld, M.W. (2014). *Handboek voor de classificatie van psychische stoornissen DSM-5; Nederlandse vertaling van Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders Fifth Edition*. Amsterdam: Boom.
- Heuves, W. (2006). *Pubers ontwikkeling en problemen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Hill, E. L., & Frith, H. (2003). Understanding Autism: Insights from mind and brain. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, 358 (1430), 281-289.
- IkPuber. (n.d.). *Investeren in Autisme&Puberteit*. Verkregen op 13 februari, 2014 van <http://www.ikpuber.nl/nl>
- Keshav, D., & Huberman, B. (2006). *Sex education for physically, emotionally, and mentally challenged youth*. Verkregen op 23 mei, 2014 van <http://www.advocatesforyouth.org/storage/advfy/documents/challengedyouth.pdf>
- Kohnstamm, R. (2009). *Kleine ontwikkelingspsychologie 3; De puberjaren*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kraijer, D.W. (2004). *Handboek autismespectrumstoornissen en verstandelijke beperking. Ontwikkelingsstoornis en ontwikkelingstekort*. Lisse: Harcourt Assessment B.V.
- Kraijer, D.W., & Plas, J. J. (2002). *Handboek psychodiagnostiek en verstandelijke beperking. Classificatie, test- en schaalgebruik*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.
- Küpper, L., Ambler, L., & Valdivieso, C. (1992). Sexuality Education for Children and Youth With Disabilities. [Elektronische versie] *NICHCY*, 1 (3), 14-17.
- Lieshout, T. van (2009). Autismespectrumstoornissen (ASS). T. van Lieshout (red.), *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen* (p. 275-305). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Maassen, Y. (2011). Autisme in de stoel. *Standby*, 5 (25), 15-17.
- Migchelbrink, F. (2010). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

- Rigter, J. (2012). Autisme Spectrum Stoornissen. J. Rigter (red.), *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen* (p. 207-236). Bussem: Coutinho.
- Rutgers WPF. (n.d.). *Rutgers WPF Kenniscentrum seksualiteit*. Verkregen op 20 mei, 2014 van <http://www.rutgerswfp.nl/>
- Schaafsma, D. (2013). *Sexuality and intellectual disability; Implications for sex education*. Maastricht: Datawyse.
- Sens. (n.d.). *Wat is sense?* Verkregen op 20 mei, 2014 van <http://www.sense.info/>
- Slot, W., & Aken, M. van (2010). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Stel, J. van der (2004). *Handboek preventie; voorkomen van psychische problematiek en bevorderen van geestelijke gezondheid*. Assen: Van Gorcum.
- Stichting ookjij.nl. (2012). *Doelstelling, missie en visie*. Verkregen op 20 mei, 2014 van <http://www.stichtingookjij.nl/>
- Stoutjesdijk, R., & Scholte, E. M. (2009). Cluster 4 speciaal onderwijs: een vergelijking tussen leerlingen op cluster 4 scholen en cluster 4 rugzakleerlingen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 48, 161-169.
- Sullivan, A., & Caterino, L. C. (2008). Addressing the Sexuality and Sex Education of Individuals with Autism Spectrum Disorders. [Elektronische versie] *Education and treatment of children*, 31 (3), 381-394.
- Tarnai, B., & Wolfe, P. S. (2008). Social Stories for Sexuality Education for Persons with Autism/Pervasive Developmental Disorder. *Sexuality and Disability*, 26, 29-36.
- Travers, J., & Tincani, M. (2010). Sexuality Education for Individuals with Autism Spectrum Disorders: Critical Issues and Decision Making Guidelines. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 45 (2), 284-293.
- Ven, Y. van de (2012). *Zorg voor de verstandelijke gehandicapte*. Verkregen op 22 oktober, 2012 van <http://books.google.nl/books?id=mUL0tZERN30C&pg=PA31&dq=indeling+IQ+niveaus+verstandelijke+beperking&hl=nl&sa=X&ei=aunzUJiTJeSi0QX4s4CYAQ&ved=0CD8Q6AEwAw#v=onepage&q=indeling%20IQ%20niveaus%20verstandelijke%20beperking&f=false>
- Yirmiya, N., & Shulman, C. (1996). Seriation, Conservation, and Theory of Mind Abilities in Individuals with Autism, Individuals with Mental Retardation, and Normally Developing Children. *Child Development*, 67, 2045-2059.

- Yulius. (2014). *Wie zijn wij*. Verkregen op 23 september, 2013 van <http://www.yulius.nl/wie-zijn-wij>
- Yulius 2. (2014). *Missie en Visie*. Verkregen op 23 september, 2013 van <http://www.yulius.nl/missie-en-visie>
- Yulius 3. (2014). *Kernwaarden*. Verkregen op 23 september, 2013 van <http://www.yulius.nl/organisatie-en-bestuur/kernwaarden>
- Yulius 4. (2014). *Yulius Academie*. Verkregen op 23 september, 2013 van <http://www.yulius.nl/yulius-academie>
- Yulius 5. (2012). *Yulius Academie; Onderzoek, innovatie en opleidingen*. Verkregen op 13 februari, 2014 van http://yuliusacademie.nl/sites/default/files/brochure_yulius_academie.pdf
- Yulius 6. (2012). *Training Ik Puber razend populair tijdens autismecongres NVA*. Verkregen op 13 februari, 2014 van <http://www.yuliusacademie.nl/nl/Ik-Puber>
- Zeevalking, M. A. (2000). *Autisme: Hoe te verstaan, hoe te begeleiden?* Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Zoon, M. (2012). *Kenmerken en oorzaken van een licht verstandelijke beperking*. Verkregen op 20 mei, 2014 van http://www.nji.nl/nl/LVB_Kenmerken_en_oorzaken.pdf

Bijlagen

Bijlage 1; Vragenlijsten Interviews

Vragenlijst Interview Jongeren:

Inleiding

- Hoe oud ben je?
- Wat voor school zit je?
- Hoe ziet je gezin eruit?
- Wat merk je van de puberteit? (lichaam, gedrag, emoties)
- Wat vind je van de puberteit? (leuk, moeilijk, spannend)
- Wat vind je lastig van de puberteit?
- Wat voor voorlichting over de puberteit heb je al gehad en van wie?

Thema's:

- De Ik Puber-training bestaat uit de lessen hieronder. Over welke lessen zou je meer informatie willen en waarom?
- Van welke onderwerpen weet je al wat af?
- Welke onderwerpen lijken je leuk en waarom?
- Welke onderwerpen lijken je minder leuk en waarom?
- Welke onderwerpen lijken je moeilijk?

Vorm:

Lessen laten zien:

- Wat vind je ervan?.
- Wat vind je van de quiz?
- Wat vind je van de plaatjes?
- Wat vind je van de tekst?
- Wat vind je van de oefeningen?
- Wat vind je van de klus voor thuis?
- Er zijn ook nog andere mogelijkheden zoals film, internet etc. Welke van deze lijkt je geschikt voor deze onderwerpen?
- Hoe lang denk je dat de lessen kunnen duren?
- Wat zou je willen veranderen aan de training als je dit zo ziet?
- Zou je deze training het liefst alleen of in een groep krijgen en waarom?
- Van wie zou je de training het liefst willen krijgen en waarom?

Ouderbetrokkenheid:

- In de Ik Puber-training worden ouders betrokken door gesprekken en bellen. Hoe zou jij de ouders willen betrekken bij zo'n training?

Praktische zaken:

- Hoeveel afspraken/lessen zou de training het beste kunnen zijn?
- Waar zou de training het beste kunnen plaatsvinden?
- Hoe vaak zou je training willen hebben?

Vragenlijst Interview Ouders:

- Hoe oud is uw zoon/dochter?
- Wat voor school zit uw zoon/dochter?
- Weet u het IQ van uw zoon/dochter?
- Hoe ziet het gezin eruit?
- Wat voor seksuele voorlichting heeft uw zoon/dochter al gehad?

Zorgen:

- Wat voor gedrag zien jullie terug uit de puberteit in het gedrag van uw zoon/dochter?
- Welke zorgen heeft u omtrent de puberteits- en seksualiteitsontwikkeling?

Behoefte:

- Waar hebben jullie als ouder(s) behoefte aan?
- Waar denkt u dat uw zoon/dochter behoefte aan heeft?

Doelen:

- Welke van onderstaande doelen vindt u belangrijk voor uw zoon/dochter?
- Welke van deze doelen denkt u dat haalbaar is voor uw zoon/dochter?

Thema's:

- De Ik Puber-training bestaat uit de lessen hieronder. Over welke lessen zou u voor uw zoon/dochter meer informatie willen en waarom?
- Welk van deze lessen denkt u dat haalbaar is voor uw zoon/dochter?

Vorm:

- De Ik Puber-training bestaat uit tekst, illustraties, materiaal & oefeningen etc. Andere mogelijke vormen zijn film, internet etc. Welke van deze vormen lijkt u het meest passend en waarom?
- Wat denkt u dat haalbaar is qua tijdsspanning en waarom?
- Wat denkt u dat haalbaar is qua tekst en waarom?
- In welke samenstelling zou uw zoon/dochter het beste de training kunnen volgen en waarom?
- Wat zou u willen veranderen aan de training als je dit zo ziet?

Ouderbetrokkenheid:

- In de Ik Puber-training worden ouders betrokken door contactverslagen. Welke rol ziet u voor uzelf in een puberteits- en seksualiteitstraining voor uw zoon/dochter?

Praktische zaken:

- Hoeveel afspraken/lessen zou de training het beste kunnen zijn en waarom?
- Waar zou de training het beste kunnen plaatsvinden en waarom?
- Wat is de ideale frequentie van de lessen en waarom?
- Welke personen zouden de training van u betreft kunnen geven en waarom?

Lessen:

- Praten over puberteit
- Zo zie ik eruit
- Een goede eerste indruk
- Hoe noem je dat?
- Verandering tijdens de puberteit bij meisjes
- Verandering tijdens de puberteit bij jongens
- Vrijen met jezelf
- Vriendschap
- Verliefd zijn en zo...
- Twijfels en verwarring tijdens de puberteit
- Verliefd zijn en verkering
- Veilig vrijen
- De eerste keer
- Zwangerschap en geboorte
- Waar ligt jouw grens?
- Grenzen van jezelf en een ander
- Internet en contact maken
- Foute vriendjes en loverboys

Doelen:

- Vergroten van kennis met betrekking tot puberteits-, seksualiteits- en lichamelijke ontwikkeling.
- Vergroten van inzicht in eigen en andermans gevoelens met betrekking tot relatievorming en seksualiteit, om op een goede manier met deze gevoelens om te leren gaan.
- Ontwikkelen van vaardigheden en uitbreiden van het gedragsrepertoire, zodat jongeren met een Autismespectrumstoornis beter in staat zijn om op een juiste manier in hun behoefte aan seksualiteit te kunnen voorzien.
- Vergroten van zelfvertrouwen en de weerbaarheid ten aanzien van seksuele en sociale situaties.
- Seksueel inadequaat gedrag verminderen en seksueel slachtofferschap voorkomen.

Bijlage 2; Overzicht doelen

Doel	Interview	Belangrijk	Haalbaar
Vergroten van kennis met betrekking tot puberteits-, seksualiteits- en lichamelijke ontwikkeling.	<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
	<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	ja
	<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
	<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
	<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
	<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	ja
	<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
	<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Vergroten van inzicht in eigen en andermans gevoelens met betrekking tot relatievorming en seksualiteit, om op een goede manier met deze gevoelens om te leren gaan.	<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
	<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	nee
	<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
	<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	nee
	<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
	<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	nee
	<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	nee
	<i>Vader van jongere 8</i>	Ja	nee
Ontwikkelen van vaardigheden en uitbreiden van het gedragsrepertoire, zodat jongeren met een autismespectrumstoornis beter in staat zijn om op een juiste manier in hun behoefte aan seksualiteit te kunnen voorzien.	<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
	<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	nee
	<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	ja
	<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
	<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
	<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	ja
	<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
	<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Vergroten van zelfvertrouwen en de weerbaarheid ten aanzien van seksuele en sociale situaties.	<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
	<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
	<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
	<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	deels
	<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
	<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
	<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
	<i>Vader van jongere 8</i>	Ja	deels
Seksueel inadequaar gedrag verminderen en seksueel slachtofferschap voorkomen.	<i>Vader van jongere 1</i>	Ja	ja
	<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
	<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
	<i>Begeleider van jongere 4</i>	Ja	nee
	<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	Ja
	<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
	<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
	<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja

Bijlage 3; Overzicht lessen jongeren

Lessen Ik Puber-training	Behoeftte naar informatie over thema	Heeft al kennis over thema	Vind het thema leuk	Vind het thema moeilijk
Praten over de puberteit	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	Ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	X
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	nee	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Zo zie ik er uit	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	nee	nee	nee	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Een goede eerste indruk	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Hoe noem je dat?	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	Ja	ja	nee	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	nee	ja
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x

Lessen Ik Puber-training	Behoeftte naar informatie over thema	Heeft al kennis over thema	Vind het thema leuk	Vind het thema moeilijk
Veranderingen tijdens de puberteit bij jongens	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	nee	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Veranderingen tijdens de puberteit bij meisjes	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Vrijen met jezelf	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	nee	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	nee	nee	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	nee	ja
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Vriendschap	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Verliefd zijn en zo...	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	nee	ja	ja	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x

Lessen Ik Puber-training	Behoeft naar informatie over thema	Heeft al kennis over thema	Vind het thema leuk	Vind het thema moeilijk
Twijfels en verwarring tijdens de puberteit	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Verliefd zijn en verkering	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	nee	ja	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Veilig vrijen	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	nee	nee	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
De eerste keer	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	nee	nee	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	nee	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Zwangerschap en geboorte	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x

Lessen Ik Puber-training	Behoeft naar informatie over het thema	Heeft al kennis over het thema	Vind het thema leuk	Vind het thema moeilijk
Waar ligt jouw grens?	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Grenzen van jezelf en van de ander	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 6</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Internetten en contact maken	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	ja	ja	ja	ja
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	ja	nee	ja	ja
<i>Jongere 5</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 6</i>	ja	nee	ja	nee
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x
Foute vriendjes en loverboys (alleen voor meisjes)	Totaal	Totaal	Totaal	Totaal
<i>Jongere 1</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 2</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 3</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 4</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 5</i>	x	x	x	x
<i>Jongere 6</i>	nee	nee	nee	ja
<i>Jongere 7</i>	ja	ja	ja	nee
<i>Jongere 8</i>	x	x	x	x

Bijlage 4; Overzicht lessen ouders

Lessen	Belangrijke les	Haalbaarheid les
Praten over de puberteit	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	deels
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Zo zie ik er uit	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Een goede eerste indruk	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	deels
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	Ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Hoe noem je dat?	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	Ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Veranderingen tijdens de puberteit bij jongens	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja

Lessen Ik Puber-training	Belangrijke les	Haalbaarheid les
Veranderingen tijdens te puberteit bij meisjes	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	deels
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Vrijen met jezelf	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	nee
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Vriendschap	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	deels
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Verliefd zijn en zo...	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	nee
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Twijfels en verwarring tijdens te puberteit	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	nee
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	deels

Lessen Ik Puber-training	Belangrijke les	Haalbaarheid les
Verliefd zijn en verkering	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	deels
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	ja
Veilig vrijen	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	nee
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	deels
De eerste keer	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	nee
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	deels
Zwangerschap en geboorte	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	nee
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	nee	ja
Waar ligt jouw grens	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	deels

Lessen Ik Puber-training	Belangrijke les	Haalbaarheid les
Grenzen van jezelf en van de ander	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	nee
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	ja	nee
<i>Moeder van jongere 3</i>	ja	nee
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	nee
Internetten en contact maken	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	ja	ja
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	nee	ja
<i>Moeder van jongere 3</i>	nee	ja
<i>Begeleider van jongere 4</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 5</i>	ja	ja
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	ja
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	ja
<i>Vader van jongere 8</i>	ja	deels
Foute vriendjes en loverboys (alleen voor meisjes)	Totaal	Totaal
<i>Vader van jongere 1</i>	x	X
<i>Moeder + Stiefvader van jongere 2</i>	x	X
<i>Moeder van jongere 3</i>	X	x
<i>Begeleider van jongere 4</i>	X	x
<i>Moeder van jongere 5</i>	x	X
<i>Begeleider van jongere 6</i>	ja	deels
<i>Moeder van jongere 7</i>	ja	deels
<i>Vader van jongere 8</i>	X	x

VISUEEL MATERIAAL IK PUBER-TRAINING

YULIUS ACADEMIE; IK PUBER-TRAINING

Eva Schouwenburg
0835938
VQR4A

Afstudeerbegeleider: Madeleine Meurs

HOGESCHOOL ROTTERDAM

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Verantwoording Beroepsproduct.....	3
Adolescentie.....	3
Aanbevelingen.....	4
Beroepsproduct.....	5
Integreren in praktijk.....	6
Conclusie	11
Bronvermelding.....	12
Bijlage 1: PowerPoint Beroepsproduct	14

Inleiding

Voor u ligt het beroepsproduct dat is ontwikkeld na een praktijkgericht onderzoek bij de Yulius Academie te Rotterdam. Het onderzoek, dat als basis dient voor het beroepsproduct, richt zich op de Ik Puber-training. Deze training wordt individueel gegeven aan jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 18 met een autismespectrumstoornis (ASS) en een minimaal intelligentie quotiënt (IQ) van 85. Deze training behandelt verschillende thema's in verschillende lessen. Voorbeelden van deze lessen zijn: 'praten over de puberteit', 'hoe noem je dat?', 'vrijen met jezelf', 'verliefd zijn en zo...', 'veilig vrijen' en bijvoorbeeld 'grenzen van jezelf en een ander'. De reden van het ontwikkelen van deze training was dat jongeren met een ASS zich niet goed kunnen inleven in een ander. Dit kan voor problemen zorgen op seksueel gebied. Dit kan leiden tot seksueel grensoverschrijdend gedrag, maar ook tot het slachtofferschap van seksueel misbruik. Het doel van deze training is om de jongeren meer informatie te geven over de ontwikkeling in de puberteit. Daarbij leren ze de jongeren vaardigheden aan die ze kunnen gebruiken bij relatievorming en intimiteit. Ook het vergroten van inzicht in eigen, maar ook in andermans gevoelens is een doel van de Ik Puber-training (Boudesteijn et. al., 2011).

De huidige training bevat op dit moment veel geschreven tekst en veel informatie is geschreven voor hoog niveau. Daarnaast is de training zo opgebouwd om de jongeren aan het denken te zetten en hun mening te laten vormen over wat zij vinden van seksualiteit en relatievorming. Hierbij is het doel om deze mening te vermengen met de juiste normen en waarden op seksueel gebied (Boudesteijn et. al., 2011). Jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) hebben beperkingen in functionele intellectuele vaardigheden (Kraijer, 2004). De beperking maakt het moeilijk om gekregen informatie op te nemen en te verwerken en om hier vervolgens over na te kunnen denken. Laat staan dit in te voegen binnen hun eigen kader van normen en waarden. Dit maakt dat de training te moeilijk is en dus niet kan worden gegeven aan de jongeren met een lager IQ dan 85.

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat er zeker een behoefte is aan een training voor jongeren met een ASS en een LVB over de psychoseksuele ontwikkeling. Vaak beschikken de jongeren wel over informatie via school of via eigen initiatief van de ouders. Echter blijft de behoefte aan herhaling van informatie bestaan. Daarnaast blijkt uit het onderzoek dat de huidige training een goede basis vormt voor de behoefte van de jongeren en ouders. Echter dient wel goed gekeken te worden naar het gebruik van tekst en de opbouw van de informatie. Om een training te ontwikkelen voor jongeren, met een ASS en een LVB, kan de huidige Ik Puber-training als basis worden genomen. Met deze rede is dit beroepsproduct ontwikkeld. In dit beroepsproduct worden aanbevelingen vanuit het onderzoek uitgewerkt, zodat de Yulius Academie hiermee gericht door kan gaan met de doorontwikkeling van de huidige Ik Puber-training.

Verantwoording Beroepsproduct

Adolescentie

Adolescentie is een begrip dat de puberteit heeft vervangen. De adolescentie is een periode van lichamelijke ontwikkelingen, maar ook juist van sociale, cognitieve en emotionele ontwikkelingen. De psychoseksuele ontwikkeling gaat zich ook snel ontwikkelen. Dit is een tijd waar veel jongeren moeite aan ondervinden, omdat het een ingrijpende periode is met veel veranderingen en innerlijke processen (Boudesteijn et. al., 2011; Kohnstamm, 2009).

Meerderheid van jongeren met een ASS zijn seksueel actief, ondanks dat door de omgeving wordt gedacht van niet. Ook hebben ze even sterke seksuele behoeften en fantasieën als jongeren zonder een ASS. Daarbij zijn jongeren met een ASS wel minder ervaren. Jongeren met een ASS wensen wel een intieme relatie, maar hebben vaak problemen om een relatie te behouden. Er zijn veel belemmeringen die jongeren met een ASS ervaren wanneer het gaat om het hebben van een relatie. Een kenmerk van een ASS is dat ze overgevoelig kunnen zijn voor aanrakingen en dit niet als fijn ervaren. Ook het lezen van lichaamstaal en het aanvoelen van behoeften van de ander is moeilijk voor jongeren met een ASS. Hierdoor zijn ze vaak gefrustreerd over het feit dat het hebben van een relatie niet wil slagen en/of standhouden (Hellemans et. al., 2009; Sullivan & Caterino, 2008).

Door hun gebrekkige inzicht in sociale relaties en normen kunnen de volgende problemen voorkomen: jongeren met een ASS kunnen de meest impertinente vragen stellen aan mensen die ze niet kennen, maar kunnen zich bijvoorbeeld ook zomaar uitkleden in een situatie waarin dat ongepast is. De ontluikende seksualiteit zorgt soms ook voor een problemen in de adolescentie van deze jongeren. Ze kunnen gaan masturberen op een plek waar dit ongepast is, bijvoorbeeld in de woonkamer (Rigter, 2012). Verschillende onderzoeken ondersteunen deze voorbeelden van ongepast seksueel gedrag bij jongeren met een ASS (Hellemans et. al., 2009). Doordat deze jongeren niet over een goed ontwikkelde *Theory of Mind* beschikken, kunnen ze zich niet inleven in de ander (Rigter, 2012). Samen met de afwezigheid van sociale en emotionele wederkerigheid, maakt dat deze problemen kunnen ontstaan in de psychoseksuele ontwikkeling (van Lieshout, 2009). De reden hiervan is dat ze grenzen van zichzelf, maar ook van de ander, moeilijker kunnen onderscheiden (Boudesteijn et. al., 2011).

Doordat jongeren met een ASS moeite hebben in de sociale interactie hebben ze over het algemeen weinig vrienden (van Lieshout, 2009). Daarnaast kunnen jongeren met een verstandelijke beperking minder makkelijk terugvallen op hun *peer group*, omdat de scholen zich vaak verder van elkaar bevinden en zodra de jongere schoolverlater is de *peer group* snel verdwijnt (Gesell, Maris, van Berlo & van Haastrecht, 2010). Door het ontbreken van deze *peer group* leren ze minder van de ontwikkelingen van hun *peer group* en ervaren ze ook minder steun.

Jongeren met een LVB worden ook vaak getypeerd als lichtgelovig. Hiermee wordt bedoeld dat ze snel over te halen zijn en zich naar anderen gaan schikken. Ze zijn erg naïef in sociale situaties. Dit kan ertoe leiden dat ze worden uitgebuit of slachtoffer worden van anderen. Dit zorgt ook voor een groter risico is op lichamelijke en seksuele mishandeling. Ook laten kinderen en adolescenten met een ASS en een LVB vaker ontwrichtend en/of uitdagend gedrag zien (Hengeveld, 2014). Daarnaast blijkt uit onderzoek dat jongeren met een LVB minder vaak seksuele voorlichting krijgen (Schaafsma, 2013). Hierdoor krijgen ze weinig informatie over de psychoseksuele ontwikkeling en weten ze niet welk gedrag en seksuele handeling juist is en welke niet.

Dit alles maakt dat in de maatschappij veel grensoverschrijdend gedrag wordt waargenomen bij deze doelgroep. Door het gebrek aan inlevingsvermogen door een onderontwikkelde *Theory of Mind* gaan deze jongeren over grenzen heen van zichzelf, maar ook van de ander (Rigter, 2012). Daarnaast hunkeren ook deze jongeren naar seksualiteit en een relatie (Hellemans et. al., 2009; Sullivan & Caterino, 2008). Door te weinig tot geen informatie over de seksuele ontwikkeling weten de jongeren niet wat gepast gedrag is rondom seksualiteit (Schaafsma, 2013). Ook zijn deze jongeren vaker slachtoffer van seksueel misbruik door hun grote beïnvloedbaarheid en kwetsbaarheid (de Belie & van Hove, 2003; Hengeveld, 2014). Dit zorgt voor veel problemen binnen de doelgroep. Door deze jongeren een gepaste seksuele voorlichting te geven zullen deze twee aspecten hopelijk minder voorkomen.

Het beroepsproduct bestaat dan ook uit aanvullend materiaal die bij deze doelgroep kan worden ingezet bij seksuele voorlichting. De praktijk laat zien dat het wel belangrijk is dat deze doelgroep seksuele voorlichting krijgt. Echter is de huidige Ik Puber-training hier niet geschikt voor. Hieronder is te lezen wat voor vorm wel aansluit bij de doelgroep en waarom het aanvullende materiaal aansluit bij de doelgroep.

Aanbevelingen

Dit beroepsproduct komt voort uit drie aanbevelingen vanuit het onderzoek. Het betreft de volgende aanbevelingen:

- *De nieuwe Ik Puber-training dient weinig tekst te bevatten en er zal nog meer gebruik gemaakt moeten worden van visueel materiaal.*
- *Er zal ook meer gebruik gemaakt kunnen worden van filmmateriaal om bepaalde onderwerpen te visualiseren en te concretiseren voor de doelgroep. Dit is een optimale manier voor deze jongeren om informatie op te nemen en te verwerken.*
- *Er is al veel materiaal ontwikkeld rondom seksualiteit voor jongeren met een verstandelijke beperking. Dit materiaal kan gebruikt worden en zal waar nodig aangepast moeten worden aan de behoefte van jongeren met een autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke beperking.*

Beroepsproduct

De huidige training bevat op dit moment veel geschreven tekst en veel informatie is geschreven voor hoog niveau. Daarnaast is de training opgebouwd om de jongeren aan het denken te zetten en hun mening te laten vormen over wat zij vinden van seksualiteit en relatievorming. Hierbij is het doel om deze mening te vermengen met de juiste normen en waarden op seksueel gebied (Boudesteijn et. al., 2011). Zoals eerder vermeld hebben jongeren met een LVB beperkingen in functionele intellectuele vaardigheden (Kraijer, 2004). Voorbeelden hiervan zijn redeneren, problemen oplossen, plannen, abstract denken, oordelen, schools leren en leren door ervaringen (Hengeveld, 2014). De beperking maakt het moeilijk om gekregen informatie op te nemen, te verwerken en om hier vervolgens over na te denken. Laat staan dit in te voegen binnen hun eigen kader van normen en waarden.

Daarnaast hebben jongeren met een ASS moeite met taalreceptie. Dit verwijst naar het begrijpen wat de ander zegt (Rigter, 2012). Ook hebben ze vaak een gebrekkige fantasie, en een beperkt voorstellingsvermogen (Boudesteijn et. al., 2011). De centrale coherentie van deze jongeren is ook niet volledig. Centrale coherentie houdt in dat je dingen om je heen waarneemt en het als een geheel ziet dat in samenhang met de context staat. Jongeren met een ASS focussen zich juist op details en zien dus niet de gehele samenhang met de context. Hierdoor kunnen ze bepaalde situaties anders ervaren en anders begrijpen, maar dus ook belangrijke informatie mislopen (Boudesteijn et. al., 2011).

Uit het onderzoek kwam het meeste naar voren dat de training vooral uit visueel materiaal moest bestaan. Dit sluit ook aan bij de theorie over deze doelgroep. De theorie geeft aan dat het voor deze jongeren erg belangrijk is om informatie zo veel mogelijk te concretiseren en te visualiseren (Bosch, 1995). Het gebruik van pictogrammen of plaatjes kan dus een goede ondersteuning bieden voor deze jongeren (van Lieshout, 2009).

Ook door tekortkomingen in de functionele intellectuele vaardigheden, zoals schools leren en lezen, zal de informatie in kleine stukjes moeten worden aangeboden (Hengeveld, 2014). Het aanbieden van informatie in kleine stukjes is niet alleen belangrijk, maar juist ook het aanbieden van informatie in kleine stapjes helpt om het sneller te begrijpen (Blokhuys & van Kooten, 2006). Dit aanleren dient wel te gebeuren met voldoende ondersteuning en herhaling. Het gebruik van voorbeelden zal daarbij ook erg belangrijk zijn (Blokhuys & van Kooten, 2006). De voorbeelden kunnen worden geoefend of worden gevisualiseerd door film en/of plaatjes. Oefenen en rollenspel zijn daarnaast ook goede technieken om deze jongeren vaardigheden aan te leren (Sullivan & Caterino, 2008).

Als laatste dient de hulpverlener een bepaalde houding aan te nemen bij deze doelgroep. Het is belangrijk dat de hulpverlener een proactieve en structurerende houding aanneemt. Dit houdt in dat hij het gesprek moet ordenen, samenvatten en veel moet doorvragen. Hierbij moet er geen beroep worden gedaan op het zelfinzicht, zelfbewustwording en reflectie. Dit omdat de jongeren met een ASS hier niet toe in staat zijn (van Lieshout, 2009).

In de huidige Ik Puber-training wordt al veel gebruik gemaakt van materiaal uit de voorlichtingskoffer. Voorbeelden van het materiaal dat gebruikt kan worden zijn condooms, pilstrip, zwangerschapstest, glijmiddel, demonstratiepenis, kunstvagina en nog meerdere optionele materialen (Boudesteijn et. al., 2011). Bij deze doelgroep dient dit materiaal eigenlijk altijd ingezet te worden om er zo voor te zorgen dat de kans op het opnemen van informatie het grootst is.

Daarnaast is gekozen om dit materiaal aan te vullen door middel van film en andere aanvullingen op de huidige training en het huidige materiaal aanbod. Zo om de informatie nog beter aan te laten sluiten bij de doelgroep. Dit is weergegeven in een PowerPoint presentatie, te vinden in bijlage 1, zodat het toegankelijk is voor de instelling waarvoor het beroepsproduct is ontwikkeld. De materialen zijn makkelijk te vinden door middel van de links die in de presentatie zijn ingevoegd.

Integreren in praktijk

De huidige training beschikt over een handboek genaamd 'Psychoseksuele ontwikkeling bij adolescenten met een autismespectrumstoornis; Ik Puber-training'. In dit handboek staan de randvoorwaarden vermeld van de Ik Puber-training. Daarnaast is er ook een praktische handleiding aanwezig om de training op de juiste manier aan te kunnen bieden (Boudesteijn et. al., 2011).

De profielschets van de trainer die voor de huidige training wordt gegeven is als volgt: de trainer is iemand met een minimaal denk- en werkniveau op hoger beroepsniveau en met voldoende kennis over een ASS en de psychoseksuele ontwikkeling. Daarnaast wordt er ook werkervaring in het begeleiden van adolescenten met een ASS gevraagd. Belangrijk daarbij is ook dat de trainer open en zonder lading kan communiceren over seksualiteit (Boudesteijn et. al., 2011). Wanneer de training wordt doorontwikkeld voor jongeren met een ASS en een LVB zullen dezelfde eisen moeten worden gesteld. Hierbij dient de trainer ook ervaring te hebben met jongeren met een LVB, zodat de trainer goed kan aansluiten bij het niveau van de doelgroep.

Om dit te bereiken bestaat voor de huidige training de 'Train-de-trainer' module die wordt aangeboden binnen Yulius. Hierin worden handvaten aangereikt om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de jongeren met een ASS. Het is een tweedaagse basistraining waarin de doelgroep en de manier van werken goed wordt belicht (Boudesteijn et. al., 2011). Wanneer de training is doorontwikkeld kan deze module ook worden uitgebreid voor de doelgroep door ook in te gaan op een LVB.

Bij de huidige Ik Puber-training wordt in de handleiding per les beschreven welke benodigdheden vereist zijn (Boudesteijn et. al., 2011). Zo kunnen de materialen en filmpjes uit dit beroepsproduct ook in de handleiding worden benoemd om het te integreren in de training. Hierdoor kan het goed worden opgenomen en gebruikt in de praktijk.

Module Relaties & Seksualiteit

De module 'Relaties & Seksualiteit' van Rutgers WPF kan worden aangeschaft als aanvulling en kan worden aangepast aan de doelgroep. Deze module is te bestellen via de link in de PowerPoint (Rutgers WPF, 2013). Deze module is gericht op de basisschoolleeftijd en zal met die rede beter aansluiten bij jongeren met een LVB. Hieronder zal worden toegelicht welke thema's aansluiten bij de lessen van de Ik Puber-training.

Module Relaties & Seksualiteit	Ik Puber-training
• Zelfbeeld	• Les 3; Een goede eerste indruk
• Het eigen lichaam	• Les 4; Hoe noem je dat?
• Verschillen tussen jongens en meisjes	• Les 4; Hoe noem je dat?
• Bloot zijn	• Les 4; Hoe noem je dat?

Module Relaties & Seksualiteit	Ik Puber-training
• Veranderingen in de puberteit	• Les 5; Veranderingen tijdens de puberteit bij jongens
• Veranderingen in de puberteit	• Les 6; Veranderingen tijdens de puberteit bij meisjes
• Zelfbevrediging	• Les 7; Vrijen met jezelf
• Vriendschap	• Les 8; Vriendschap
• Verliefdheid	• Les 9; Verliefd zijn enzo...
• Seksuele diversiteit	• Les 9; Verliefd zijn enzo...
• Verkering	• Les 11; Verliefd zijn en verkering
• Relatievorming	• Les 11; Verliefd zijn en verkering
• Voortplanting	• Les 12; Veilig vrijen
• Anticonceptie	• Les 12; Veilig vrijen
• SOA	• Les 12; Veilig vrijen
• Seksualiteit	• Les 13; De eerste keer
• Zwangerschap	• Les 14; Zwangerschap en geboorte
• Bevalling	• Les 14; Zwangerschap en geboorte
• Weerbaarheid	• Les 15; Waar ligt jouw grens?
• Wensen en grenzen	• Les 16; Grenzen van jezelf en van de ander
• Seksueel grensoverschrijdend gedrag	• Les 16; Grenzen van jezelf en van de ander
• Media	• Les 17; Internetten en contact maken

Aansluitend bij deze module is een applicatie op de computer en/of digibord beschikbaar (Rutgers WPF, n.d.). Ook deze link staat vermeld in de PowerPoint. In deze applicatie zijn verschillende oefeningen, filmpjes en werkbladen te vinden. De relevante filmpjes en afbeeldingen zijn ingevoegd in de Powerpoint. De relevante filmpjes gaan over het mannelijke en vrouwelijke geslachtsdeel (Les 4,5 & 6) en over de menstruatie (Les 6).

Stichting Ookjij.nl

Stichting Ookjij.nl is een stichting dat internet toegankelijk wil maken voor mensen met een verstandelijke beperking. Er wordt bijna geen gebruik gemaakt van tekst en alles op de site wordt voorgelezen. Dit maakt het erg geschikt voor deze doelgroep. Op de website www.ookjij.nl zijn simpele animatiefilmpjes te zien over bijvoorbeeld het onderwerp verkering. Hierbij laten ze zien hoe je je grenzen kan aangeven met betrekking tot seksualiteit en hoe je kan zien of de ander het prettig vindt of niet. Deze filmpjes visualiseren de informatie door een voorbeeld in een filmpje weer te geven. Hierdoor is de jongere ook in de gelegenheid om het thuis nog eens te bekijken (Stichting Ookjij.nl, 2012).

De volgende filmpjes van ookjij.nl kunnen in de lessen worden gebruikt.

Filmpjes Ookjij.nl	Ik Puber-training
• Jake wilt er ook bij horen	• Les 1; Praten over de puberteit
• Verliefde Kim vind niet alles leuk	• Les 11; Verliefd zijn en verkering & • Les 15; Waar ligt jouw grens?
• Alex drinkt te veel alcohol	• Les 15; Waar ligt jouw grens?
• Sjaak gebruikt drugs	• Les 15; Waar ligt jouw grens?
• Pesten in voor kleuters	• Les 16; Grenzen van jezelf en van de ander
• Ilse heeft een chat vriendje	• Les 17; Internetten en contact maken

Methode Praten over seks

De methode 'Praten over seks' is een methodiek voor het ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking bij hun seksuele ontwikkeling. De methode is gericht op maatwerk en er kunnen verschillende thema's gekozen worden aan de hand van de beperking en kennis die de cliënt wil opdoen (van Doorn & Janssen, 2008). Deze methode kan ingezet en aangepast worden aan de doelgroep. Er dient gekeken te worden of deze informatie ook geschikt is voor jongeren met een ASS.

Methode van Top tot Teen

De methode 'Van Top tot Teen' is speciaal ontwikkeld voor mensen met een matige of licht verstandelijke beperking. In de PowerPoint is een filmpje te zien waarin een voorbeeld wordt gegeven hoe de methode ingezet kan worden. Het bestaat uit een voorlichtingsmap met 96 kleurrijke platen over seksuele situaties. De platen halen verschillende thema's aan, namelijk 'seksuele ontwikkeling van jongeren', 'samen vrijen', 'homoseksualiteit', 'condoomgebruik', 'hygiëne' en bijvoorbeeld 'porno'. Hiermee kan de informatie goed gevisualiseerd worden. De platen kunnen per onderwerp en dus per les ingezet worden en zijn een goede aanvulling voor de doelgroep. De voorlichtingsmap kan worden besteld via de link in de PowerPoint bij Bosch & Suykerbuyk (Bosch & Suykerbuyk, 2014).

Leerlijn seksuele vorming voor het speciaal onderwijs

Rutgers WPF en CED-groep zijn bezig met het ontwikkelen van nieuw materiaal voor seksuele voorlichting in het speciaal onderwijs. Met het project 'van kwetsbaar naar weerbaar' proberen ze verandering te brengen in de huidige voorlichting. Er zijn op dit moment twee leerlijnen ontwikkeld, namelijk een leerlijn voor speciaal onderwijs en voor het voortgezet speciaal onderwijs (Rutgers WPF, 2014). In de PowerPoint zijn deze leerlijnen opgenomen. Door de voortgang van dit project te volgen, kan ook voor de Ik Puber-training gebruik worden gemaakt van de materialen die nu in ontwikkeling zijn. Deze zullen een goede aanvulling zijn op de huidige training, omdat ze meer aan zullen sluiten bij het niveau van jongeren met een LVB. Op de volgende pagina zal voor de vijf hoofdthema's worden toegelicht waar de leerlijnen als aanvulling kunnen dienen in de Ik Puber-training.

Leerlijn Seksuele vorming	Ik Puber-training
Lichamelijke ontwikkeling en Lichaamsbeeld	- Les 1; Praten over de puberteit - Les 2; Zo zie ik eruit - Les 4; Hoe noem je dat? - Les 5 & 6; Veranderingen tijdens de puberteit
Voortplanting	- Les 13; De eerste keer - Les 14; Zwangerschap en geboorte
Seksueel gedrag en seksuele weerbaarheid	- Les 7; Vrijen met jezelf - Les 13; De eerste keer - Les 15; Waar ligt jouw grens? - Les 16; Grenzen van jezelf en van een ander - Les 17; Internetten en contact maken
Relatievorming en seksuele diversiteit	- Les 8; Vriendschap - Les 9; Verliefd zijn enzo... - Les 10; Twijfels en verwarring tijdens de puberteit - Les 11; Verliefd zijn en verkering
Veilige seks (VSO)	Les 12; Veilig vrijen

SeCZ TaLK

SeCZ TaLK is een bordspel voor jongeren met een chronische aandoening of een beperking. Het is ontwikkeld door een orthopedagoog, psycholoog, seksuoloog, docent, behandelaar, ervaringsdeskundige en nog meer mensen met een achtergrond die aansluit bij de doelgroep. Tijdens het spel wordt door middel van vragen kennis opgedaan over relaties, intimiteit en seksualiteit. De vragen zijn geschikt voor het niveau praktijkonderwijs en hoger en dit sluit aan bij de doelgroep. Er komen vier rubrieken aan bod in het spel, namelijk 'je lichaam', 'relaties', 'seks' en 'toekomst'. In de PowerPoint is een film ingevoegd over hoe het spel gespeeld kan worden en wat het inhoudt. Het spel kan besteld worden bij Rutgers WPF via de link in de PowerPoint (OpEigenBenen, n.d.). Hieronder wordt toegelicht voor welke lessen deze rubrieken een aanvulling kunnen zijn.

SeCZ TaLK	Ik Puber-training
Je lichaam	- Les 1; Praten over de puberteit - Les 2; Zo zie ik eruit - Les 4; Hoe noem je dat? - Les 5 & 6; Veranderingen tijdens de puberteit - Les 7; Vrijen met jezelf - Les 10; Twijfels en verwarring tijdens de puberteit - Les 15; Waar ligt jouw grens? - Les 16; Grenzen van jezelf en van een ander

• Relaties	• Les 8; Vriendschap • Les 9; Verliefd zijn enzo... • Les 10; Twijfels en verwarring tijdens de puberteit • Les 11; Verliefd zijn en verkering • Les 17; Internetten en contact maken
• Seks	• Les 13; De eerste keer • Les 12; Veilig vrijen • Les 14; Zwangerschap en geboorte • Les 15; Waar ligt jouw grens? • Les 16; Grenzen van jezelf en van een ander
• Toekomst	• Les 14; Zwangerschap en geboorte

Lespakket De wereld van Robien en Rafie

Lespakket 'De wereld van Robien en Rafie' is een programma dat bestaat uit tien lessen. Er is een programma voor jongens: 'De wereld van Rafie' en een programma voor meisjes: 'De wereld van Robien'. Dit lespakket is ontwikkeld om de weerbaarheid van jongeren te vergroten, maar ook om informatie te geven over lichamelijke veranderingen, vriendschap, relaties, persoonlijke wensen, grenzen en gevoelens. Het lespakket maakt gebruik van praatplaten, een verhaal van Robien en Rafie en nog veel meer (Rutgers WPF, 2012). Door dit lespakket deels in te zetten, kan het een goede aanvulling zijn voor jongeren met een ASS en een LVB. Vooral de praatplaten zullen voor een goede aanvulling zorgen. Het lespakket is te bestellen bij Rutgers WPF via de link in de PowerPoint. Hieronder zal per onderwerp worden toegelicht in welke les de onderdelen gebruikt kunnen worden.

De wereld van Robien en Rafie	Ik Puber-training
• Lichamelijke en emotionele veranderingen tijdens de puberteit	• Les 1; Praten over de puberteit • Les 2; Zo zie ik eruit • Les 4; Hoe noem je dat? • Les 5 & 6; Veranderingen tijdens de puberteit • Les 10; Twijfels en verwarring tijdens de puberteit
• Zelfvertrouwen	• Les 1; Praten over de puberteit • Les 2; Zo zie ik eruit • Les 3; Een goede eerste indruk
• Zelfbeeld	• Les 1; Praten over de puberteit • Les 2; Zo zie ik eruit • Les 3; Een goede eerste indruk
• Groepsdruk	• Les 15; Waar ligt jouw grens? • Les 16; Grenzen van jezelf en van een ander
• Vriendschap	• Les 8; Vriendschap

• Verliefdheid	• Les 9; Verliefd zijn enzo... • Les 11; Verliefd zijn en verkering
• Veilig vrijen	• Les 7; Vrijen met jezelf • Les 12; Veilig vrijen • Les 13; De eerste keer
• Gewenste en ongewenste omgangsvormen	• Les 12; Veilig vrijen • Les 14; Zwangerschap en geboorte
• Grenzen aangeven	• Les 15; Waar ligt jouw grens? • Les 16; Grenzen van jezelf en van een ander

Conclusie

In deze verantwoording staat beschreven welke informatie van verschillende methodieken en lespakketten aansluiten bij de doelgroep. Door deze aanvullende materialen in te voegen in de huidige Ik Puber-training ontstaat een product dat beter aansluit bij de doelgroep. In de PowerPoint staat het aanvullende materiaal dat ingezet kan worden, zodat de Yulius Academie dit overzichtelijk in één bestand heeft. Door dit op deze manier aan te bieden kunnen ze in één oogopslag zien wat ze zouden kunnen bestellen en zouden kunnen gebruiken voor de doorontwikkeling van de Ik Puber-training voor de nieuwe doelgroep.

Bronvermelding

- Belie, E. de, & Hove, G. van (2003). Kwetsbaarheid en veerkracht van mensen met een verstandelijke beperking; Reflecties met betrekking tot preventie van en hulpverlening bij seksueel misbruik. [Elektronische versie] TOKK, 28, 2-17.
- Blokhuis, A., & Kooten, N. van (2006). *Je luistert wel, maar je hoort me niet. Over communicatie met mensen met een verstandelijke beperking*. Amersfoort: Uitgeverij Agiel.
- Bosch, E. (1995). *Seksualiteit en relatievorming van mensen met een verstandelijke handicap. Een praktijk- en discussieboek*. Baarn: Nelissen B.V.
- Bosch, E., & Suykerbuyk, E. (2014). *Van Top tot Teen!* Verkregen op 27 mei, 2014 van <http://bosch-suykerbuyk.nl/?product=van-top-tot-teen>
- Boudesteijn, F., Vegt, E.J.N. van der, Visser, K., Tick, N., & Maras, A. (2011). *Psychoseksuele ontwikkeling bij adolescenten met een autismespectrumstoornis; Ik Puber-training*. Assen: Koninklijke van Gorcum BV.
- Doorn, P. van, & Janssen, A. (2008). *Praten over seks; Methode voor het ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking bij hun seksuele ontwikkeling*. Antwerpen: Garant.
- Gesell, S., Maris, S., Berlo, W. van, & Haastrecht, P. van (2010). *Slapende honden wakker maken?* Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Hellemans, H., Vermeulen, P., Conix, G., & Lameillieure, L. de (2009). *Seks@autisme.kom*. Berchem: EPO.
- Hengeveld, M.W. (2014). *Handboek voor de classificatie van psychische stoornissen DSM-5; Nederlandse vertaling van Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders Fifth Edition*. Amsterdam: Boom.
- Kohnstamm, R. (2009). *Kleine ontwikkelingspsychologie 3; De puberjaren*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kraijer, D.W. (2004). *Handboek autismespectrumstoornissen en verstandelijke beperking. Ontwikkelingsstoornis en ontwikkelingstekort*. Lisse: Harcourt Assessment B.V.
- Lieshout, T. van (2009). Autismespectrumstoornissen (ASS). T. van Lieshout (red.), *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen* (p. 275-305). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- OpEigenBenen. (n.d.). *Project SeCZ TaLK*. Verkregen op 27 mei, 2014 van <http://www.opeigenbenen.nu/nl/projecten/secz-talk/>

- Rigter, J. (2012). Autisme Spectrum Stoornissen. J. Rigter (red.), *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen* (p. 207-236). Bussem: Coutinho.
- Rutgers WPF. (n.d.). *Relaties & Seksualiteit*. Verkregen op 27 mei, van <http://www.lespakketrelatiesenseksualiteit.nl/digibord/>
- Rutgers WPF. (2012). *Lespakket: De wereld van Robien en Rafie. Trainingsprogramma seksuele vorming en weerbaarheid voor meisjes en jongens van 10 tot 14 jaar*. Verkregen op 27 mei, 2014 van <http://www.seksuelevorming.nl/article/lespakket-de-wereld-van-robien-en-rafie-trainingsprogramma-seksuele-vorming-en-weerbaarheid->
- Rutgers WPF. (2013). *Lespakket: Relaties en seksualiteit*. Verkregen op 27 mei, 2014 van <http://www.seksuelevorming.nl/article/lespakket-relaties-en-seksualiteit>
- Rutgers WPF. (2014). *Leerlijnen seksuele vorming speciaal onderwijs gereed*. Verkregen op 27 mei, 2014 van <http://www.seksuelevorming.nl/article/leerlijnen-seksuele-vorming-speciaal-onderwijs-gereed>
- Schaafsma, D. (2013). *Sexuality and intellectual disability; Implications for sex education*. Maastricht: Datawyse.
- Stichting Ookjij.nl. (2012). *De Stichting*. Verkregen op 27 mei, 2014 van <http://www.stichtingookjij.nl/>
- Sullivan, A., & Caterino, L. C. (2008). Addressing the Sexuality and Sex Education of Individuals with Autism Spectrum Disorders. [Elektronische versie] *Education and treatment of children*, 31 (3), 381-394.

Bijlage 1: PowerPoint Beroepsproduct

Beroepsproduct

IkPuber training voor jongeren met een
autismespectrumstoornis en een licht verstandelijke
beperking

Module: Relaties & Seksualiteit

<http://www.seksuelevorming.nl/article/lespakket-relaties-en-seksualiteit>

- Module voor de basisschoolleeftijd als handvat voor relationele en seksuele voorlichting.
- Thema's:
 - Het eigen lichaam
 - Zelfbeeld
 - Verschillen tussen jongens en meisjes
 - Bloot zijn
 - Vriendschap
 - Verliefdheid
 - Verkering
 - Relatievorming
- Seksuele diversiteit
- Veranderingen in de puberteit
- Voortplanting
- Zwangerschap
- Bevalling
- Seksualiteit
- Zelfbevrediging
- Media
- Weerbaarheid
- Wensen en grenzen
- Seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Anticonceptie
- Soa

Digibord

- Module Relaties & Seksualiteit
- <http://www.lespakketrelatiesenseksualiteit.nl/digibord/>

- http://www.schooltv.nl/no_cache/video/embedded/crid/20021104_seksuelevoorlichting06/

Geslachtsdeel meisje

- http://www.schooltv.nl/no_cache/video/embedded/crid/20021104_seksuelevoorlichting03/

Filmpje menstruatie

- http://www.schooltv.nl/no_cache/video/embedded/crid/20021104_seksuelevoorlichting02/

Ookjij.nl

- <http://www.ookjij.nl/main.swf>
- Ook jij LIFE
- Ronald wordt snel boos
- Alex drinkt te veel alcohol
- Ilse heeft een chat vriendje
- Sjaak gebruikt drugs
- Jake wilt er ook bij horen
- Verliefde Kim vind niet alles leuk
- Pesten is voor kleuters

Praten over seks

- <http://www.begrensdeliefde.nl/zoeken/databank?id=187>
- Een methodiek voor het ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking bij hun seksuele ontwikkeling.
- De methode is gericht op maatwerk en er kunnen verschillende thema's gekozen worden aan de hand van de beperking en kennis die de cliënt wil opdoen.

Van Top tot Teen

- <http://youtu.be/ZblQozompjA>
- <http://bosch-suykerbuyk.nl/?product=van-top-tot-teen>
- 96 kleurrijke platen
- Verschillende thema's
- Seksuele ontwikkeling van jongeren
- Samen vrijen
- Homoseksualiteit
- Condoomgebruik
- Hygiëne
- Porno

Leerlijn seksuele vorming voor het speciaal onderwijs

Rutgers WPF 2014
Leerlijn Seksuele vorming
VSO

- Vier hoofdthema's:
 - Lichamelijke ontwikkeling en Lichaamsbeeld
 - Voortplanting
 - Seksueel gedrag en seksuele weerbaarheid
 - Relatievorming en seksuele diversiteit
 - (Veilige seks → VSO)

Hierbinnen komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- Lichamelijke ontwikkeling
- Zelfbeeld
- Eigenwaarde
- Relatievorming
- Verliefdheid
- Respectvolle relaties
- Puberteit
- Voortplanting
- Menstruatie
- Zwangerschap
- Kinderwens

Leerlijn seksuele vorming voor het speciaal onderwijs

- Gezinsplanning
- Seksualiteit
- Seksueel gedrag
- Seksuele gevoelens
- Intimiteit
- Eerste keer
- Seksuele diversiteit
- Zelfacceptatie
- Homo negativiteit
- Seksuele weerbaarheid
- Wensen en grenzen
- Internet en media
- Veilige seks
- Condoom- en anticonceptiegebruik
- Verschillen tussen jongens en meisjes
- Rolverwachtingen en rolgedrag

http://www.seksuelevorming.nl/sites/default/files/Leerlijn-Seksualiteit-SO-ZML_DEF_20140106.pdf

http://www.seksuelevorming.nl/sites/default/files/Leerlijn-Seksualiteit-VSO_DEF_20140106.pdf

SeCZ TaLK

- Bordspel voor jongeren met een chronische aandoening of beperking.
- Relaties, intimiteit en seksualiteit bespreekbaar maken en informatie en kennis over te dragen.
- Vier rubrieken:
 - Je Lichaam
 - Relaties
 - Seks
 - Toekomst

- <http://www.opeigenbenen.nu/nl/projecten/secz-talk/>

De wereld van Robien en Rafie

- <http://www.seksuelevorming.nl/article/lespakket-de-wereld-van-robien-en-rafie-trainingsprogramma-seksuele-vorming-en-weerbaarheid->
- Het bevorderen van de (psychosociale) weerbaarheid van jongens en meisjes
- Positieve aandacht aan lichamelijke ontwikkelingen, vriendschap, relaties en persoonlijke wensen, grenzen en gevoelens.
- Jongens en meisjes van 10 tot 14 jaar in het (speciaal) basis- en voortgezet onderwijs.

De wereld van Robien en Rafie

- De wereld van Robien → meisjes <http://robie.kwintessens.nl/>
- De wereld van Rafie → jongens <http://rafie.kwintessens.nl/>
- Onderwerpen:
 - Lichamelijke en emotionele veranderingen tijdens de puberteit
 - Zelfvertrouwen
 - Zelfbeeld en groepsdruk
 - Vriendschap
 - Verliefdheid
 - Veilig vrijen
 - Gewenste en ongewenste omgangsvormen
 - Grenzen aangeven

- Dit is aanvullend visueel materiaal voor de Ik Puber-training voor de doelgroep van het onderzoek.

Eva Schouwenburg
0835938
Hogeschool Rotterdam
10-06-2014